

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՈՐԵՆ ԽՐԱԳՐԱԳԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՍԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ

Պօլիս Գիկն. 40
Գաւառ » 50

Օտար երկիր Ֆր. 12
Մէկ քիւր Դի. 4

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Իմաստասիրութիւն մանուան, Օտեան. — Օտարամոլութիւն, Ա. Լուսինեան. — Հանրապետութիւն Առժանդինի, Տօքոն Աւրան, Թարգմ. Ե. Օտեան. — Կեանք, Ա. Կիւպրակեան. — Մեծին Բրիտանիոյ կրօնքները, Ե. Անդրեասեան. — Հայ զիտուն մը, Տօքոն Թիւրքեան, Հրազդան. — Ուղեւորութիւն մը ի Ճիւզերաք, Մ. Մօզեան. — Յուշիկք Բիւրանականք, Մ. Ս. Այվազեան. — Երգ, Կ. Ոսկեան. — Յովնանէս Սեբեան, Յուզման, Ե. — Գեորգ Հարդարեան, Ե. — Մեր պարբերական մամուլն, Հիւանդանոցի հանդէս, Ռօպերդ զօյեհ, Ալլիւայլք, Վարժապետք, Տերոյնց, Ե.:

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

1888

Սոյն ֆռանսազայ Գրպանի Բառարանս Հակառակ իւր փոքր ծաւալին ու համեատ գնայն՝ կը պարունակէ գրեթէ մեծ բառագրոց չափ բառ եւ ոճ։ Անձուկ միջոցի մէջ հեղինակն յաջողած է յաճախ զեռեղել աշխարհաբար բառերուն եւ ոճերուն քով՝ գրաբար համանիչներն ալ, որք անհրաժեշտ են մատենագրական գործոց թարգմանիչներուն։ Ի հարկին բառերուն տաճկերէններն ալ դրուած են, որպէս եւ անկանոն արտասանութիւնք։ Սոյն նիւթական ու բարոյական առաւելութիւններէն զատ՝ կարեւոր թերի մ'ալ կը ընու Գրպանի Բառագիրքս, որուն կցուած է պատմական, աշխարհագրական ու դիցաբանական անուանց բառարան մը։ Բառագիրքսիւն վերնագրեալ հատուած մ'ալ ուր համառօտիւ կ'աւանդուին բառակազմութեան կանոնք՝ եզական գործ մը կը կացուցանէ Գրպանի ֆռանսազայ Բառագիրքը։

Գինն է միայն 12 դահեկան։

Կազմեալ Անգղիական Հաստատաւուն կազմով։

ԵՐԱՐԱՊՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՅՈՒԱՆ

27 Յուլիս 1887 Բարիզ

Ազնիւ բարեկամ,

Երանի՛ր որք կը մեռնին ու կրնան ըսել մնացողաց «Բնօնեցէի հիմա ու գտէի ի՛նչն ու ինչուն այս կեանքին, այս աշխարհին». ահա իմ փիլիսոփայութիւնս. զի փիլիսոփայ կ'ուզես կոչել զիս դու, ես որ փիլիսոփայութենէ կը խորհիմ: Փիլիսոփայ չ'եմ, աշխարհասեաց եմ. ասոր համար

Ասեմ զմեռեալն երանի

Վա՛յ որ մնայն կենդանի . . .

Կը հասկնամ, կը հասկնամ ցաւդ, կսկիծդ, յուսահասութիւնդ. մէկ քանի անուշ եւ սիրելի բան որ կայ կենաց մէջ, քոյրն է անոնց մէկը: Զը գիտեմ ինչ փափուկ բան մը կայ քոյր սիրոյն մէջ որ կ'որոշուի անով ուրիշ սէրերէ որք աւելի բուռն կրնան ըլլալ, աւելի ալ մեծ. իայց սա փափուկ է եւ այնու անփոխարինելի. քու քոյրդ սէրը պատկառոտ բան մըն ալ ունէր ի սկզբանէ որ աւելի եւս սխալի կ'ընէր զայն: Գիտեմ ի՛նչ խանդաղաճանք կար քու սիրոյդ մէջ ալ

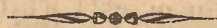
առ նա : Այդ սէրը , այդ փոյրը , ոչ ամենայն ինչ էր
 ֆեզի համար , այլ մեծ ինչ էր : Վա՛յ ֆեզի : Երանի՛
 անոր որ նա միշտ կը տեսնէ ու կը հսկէ ֆու վրադ
 գուրգուրալով երկրնէն , այսուհետեւ ֆու պահապան
 հրեւեակդ : Մխիթարուէ՛ , մխիթարուէ՛ դու ալ . դեռ
 մայր ունիս , փոյր ունիս , եղբայր ունիս , սիրտ ունիս
 սիրելու համար . եւ զփոյրդ ալ որ կ'որուսիր , փոյրդ որ
 այնքան սիրեցիր ու կը սիրես , զայն ալ պիտի տեսնես
 նորէն ու պիտի սիրես , անանցանելի անմահ սիրով ,
 հոգիներու անապական աշխարհին մէջ... Մխիթար-
 ուէ՛ :

Անձնուէր ֆո բարեկամ

ՕՏԵԱՆ

Առ Մեծապատիւ

Տօփոյն Սիմոն Էֆէնճի Սեդրոսեան

ՆՈՐԱՎԷՊ

ՔՈՅՐ ԿԻՆՆ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐ ԱՅՐՆ

Թե ինչպէս դեռահաս երիտասարդ մի կ'արիանայ ամե-
 նագեղ եւ ամենաշիւղիկ օտարուհւոյ մի թոյլութեամբ
 սիրոյն հանդէպ (*) :

ԳԵՂԱՍ ԱՌԼԻՋԻ

Զքնադազեղդ Լիզի ,

Կրակիդ բոցերովն դեռ տոչորուն եւ եւթարացուցիչ
 տպաւորութեանցդ ներքեւ զգրդուն թէեւ , այլ կ'արիանամ

(*) Մեր ընթերցողաց՝ մանաւանդ երիտասարդաց եւ երիտասարդուհի-
 անց՝ ուշադրութեան կը յանձնենք Լուսինեան էֆէնճիի վէպին սոյն գլուխն ,
 որ կրնայ նկատուիլ զեղեցիկ եւ ազգու յօղուած մ'ընդդէմ օտարամոլու-
 թեան :

գրի առնելով յղել առ քեզ պատասխանին սա քո հարցման
 Թէ՝ «Ե՞րբ պիտի արտասանեմ մեծ ԱՅՈՆ», որոյ նախա-
 տօնակն հաւատալ կ'սիրես այս իրիկուան շքեղ պարահան-
 դէս :

Ինչ որ կ'գրեմ, հայ երիտասարդի մի ազգային եւ ան-
 հատական սկզբանց անկեղծ դաւանագիրն է, որոյ եթէ ոչ
 եզրակացութիւնն գէթ ճշմարտութիւնն՝ զոր կը պարունակէ
 այն, չ'պիտի տհաճանէ զքեզ և ամէն անոնք՝ որ Թէ՛ իբր
 ազգային Թէ՛ իբր օտարազգի բերուին ընթեռնուլ զայն. եթէ
 կայ Սէրէ աւելի սիրելի բան մի, Անկեղծութիւնն է :

Ըստ իմ Հօր այն բացարձակ տառաբանէին Թէ՝ «Պար-
 տիմ ԱՄԷՆ ԿՆՈՋ ՄԷՋ ՄԱՅՐ մի և ամէն օրիորդի մէջ՝
 քոյր մի նկատել, » ապա և ես կ'նկատեմ ի Քեզ մի ՆՈՐ
 ՔՈՅՐ, և իբրեւ զՆԷ՝ զՔեզ կ'սիրեմ ց'համբոյր :

Արդ, սիրեցեան քոյր, զիտես Թէ նմոյնն յաւանդ մ'եմ և
 այնինչ դպրոցաւարտ : Իղձ է ինձ՝ որպէս զիսեմ՝ շրջել
 ընդ համայն Եւրոպա, անդամագնեւելու չափ ճանչելու համար
 զ'այն իւր բոլոր զիմագծութեանց ու կազմութեանց մէջ :
 Դպրոցն ամէն ինչ չ'աւանդեր ուսանողին, որ կատարելա-
 գործուելու մօտ՝ բեղմնաւորելու համար իւր դատական եւ
 տեսական ծանօթութեանց նախասերմեր՝ պարտի եւ դըպ-
 րոցէն դուրս շարունակել զայնս եւ յոքնապատկել իւր մը-
 տաց պաշարն ու մտերներ. կենաց բովանդակ ուղեւորու-
 թեան մէջ, նախ նուազ կարօտ լինելու համար այլոց, եւ
 երկրորդ՝ բաց յ'անձնէն, առեջի լնլու համար կարօտն այլոց,
 որք, իրենց կարգին, զիւրն լնլու տատարած են : Ուղեւո-
 րութեան եւ ուսումնասիրութեան իմ այս իղձ՝ մեծ ԱՅՈ
 արտասանելու պայմանաժամն ոչ միայն կ'օրաձգէ նախ, այլ
 նաեւ զայն արտասանելու ամէն արամադրութիւն սաղմնա-
 յին վիճակի մի կ'վերածէ : Դեռ գրերու եւ ուսմանց նշա-
 նածն եմ :

ԵՐԿՐՈՐԴ՝ կ'մտածեմ Թէ ամուսնանալ ծնողք լինել է :

Ծնողք լինելն ալ կարծեմ տեսակ մի գիտութիւն եւ արհեստ է, որ քան զայլ ամեն ուսումն ու արհեստներ՝ չափ մ'աւելի կ'պահանջէ հմտութիւնն եւ փորձառութիւնն, յորոց մեք երկոքին՝ մի քան զմի խակ եւ զուրկ ենք իսպառ : Մեր ծնողք պիտի լինին մեր ուսուցիչք, յորոց ես մանաւանդ, իմ խելահասութեան նոր զարթմանէն տարիներ առաջ, բացակայ լինելով, ինքզինքս անբուական և անպատրաստ կը համարիմ ծնողք լինելու մասին որոշ զտղափար մ'յօրինելու, եւ զճիւղ արձակելու կենաց մ'համար, զոր կանգիտեմ բոլորովին : Տգիտութիւնն ամէն տտեն, ամէն տեղ, ամէն բանի մէջ, չարիք միայն կ'ծնի, այնպէս չ'է, սիրելի Քոյր : Յիմար չ'պիտի կոչէիր զիս եթէ դեռ վառօղի հոտը չառած եւ կաթիլ մի ծովու ջուր չ'տեսած, ինքզինքս բանակաց եւ նաւատորմաց հրամանատար լինելու ձեռնահաս հռչակէի : Եւ այս ամուսնական տգիտութեանց հետեւանքն չեն այն համաճարակ աղէտք, որոց երեսն մարդկային ընկերութիւնը՝ ապականելու, փճանալու չափ բազմաչարչար կ'տառապի, որպէս Հին Եգիպտոսը կ'տառապէր իւր տասն հարուածներէն :

ԵՐՐՈՐԴ՝ դուք Ֆռանացի եւ ես Հայ : Օտարազգի ամուսնացեալք անկարելի է որ զիրար ամբողջ եւ կատարեալ սիրել կարենան : Սիրել և ամուսնանալ՝ առած եւ տուած սիրոյն ու ձեռքին հետ՝ տալ եւ առնուլ է սիրտն ամբողջ, միտքն համայն, հոգին համակ, կեանքն ամէն՝ իւր կենակցին : Երկու օտարազգիք իրարմէ նոյնքան տարբեր են որքան երկու ազգեր 'ի միմեանց : Որպէս դուք նոյնպէս եւ ես՝ մեք երկոքին՝ առանձինն եւ տարբեր ունինք մեր նախնիք, մեր Հայրենիք, մեր լեզու, մեր պատմութիւն, ազգային կրօնք, օրէնք, տոհմային նախապաշարումներ, ժողովրդային յօժարութիւններ, հասարակաց բարքեր, մասնաւոր նաշակներ, զանազան իտէալներ, ցեղային կարգ մի բնազդներ, նկատումներ, ձկտումներ, շահեր, զոհողութիւններ, վրէժ-

ներ, մրցումներ, նախանձորդութիւններ, ազգային յիշատակներ, տօներ, հանդէսներ, Աստուածարումներ, դիւցազներ, եւ սոքա ամենեքին որքան տարբեր են յիբերաց նոյնքան եւ տարբեր են ի մեզ նոցա սէրերը՝ անդատին ի տղայ տիոց մեր մօր ստեանց կաթին հետ ծնած, նորա երակաց արեան հետ ժառանգած, սերնդէ ի սերունդ մշտընջենաւորած, անոնցմով ծնած, սնած, աճած, զարգացած եւ յօրինած շաղուած ենք մեր սիրտ, միտք, հոգի եւ կեանք բովանդակ, և այս տարբերութիւնք որքան անկարելի է զի իրերաձուլութիւն եւ միասնութիւն, նոյնքան եւ մեր զոյւթիւնք եւ մեր սէրեր :

Եւ միթէ հնար է ամբողջ սէր մի գտնել և երեւակայել այն սրտերու մէջ, յորս մի և նոյն առարկայ՝ անձնական թէ ազգային, նոյն եւ մի համակրանքն ու հակակրանք չ'պիտի ներշնչէ, ինչպէս Սէն ու Երասխ, Կարսն ու Ալզաս չեն կարող իրար խտռնուիլ եւ զիրար յաւէտ զրկել, նոյնպէս եւ Գեղամ ու Լիզի չ'կարեն մեծ ԱՅՈՒՄ մի վճռուպէս միանալ : Մեր սրտերն միշտ կ'աւելան ավտի միան հանրային հրճուանաց ու տխրանաց առջեւ :

Օտարազգեաց ամուսնութիւնն իրենց զաւակաց ալ կազդեն իրենց այս տխուր եւ անյոյզ հակազդեցիկ տպաւորումներ : Նոցա զաւակաց սրտերն ծնողաց սրտերէն աւելի պիտի ալէտանջին երկու տարբեր ազգերու այլազան զգացմամբն : Իրենց ընկերաց քով իբրեւ տարբեր ազգի մի զաւակներ նկատուելով, իրենց անձնական արժանապատուութիւն՝ ցփերջին զգացումն՝ ի խոր խոցուելու չափ նշաւակ լինին պիտի հեզնութեանց : Անոնցմէ և ոչ միոյն պիտի կարենան ամբողջ համակրիլ, զի տարբեր ազգութեանց զգացմունք եւ զաղափարք միշտ զանոնք յիբերաց անջատ եւ իբերաց ամբողջ սիրոյն անհաղորդ պիտի պահեն : Շշմեշի ստունդը պիտի լինին, խորհրդաւոր պատկեր Չեր մեծամուն արզակից հեղինակին, որ զինքն ոչ բաւական Փռանտացի և

ոչ բաւական Գերմանացի զգալով, Ֆրանգո-Գերման պատերազմին մէջ չկրցաւ եւ ոչ մի կողման յարիլ, և իւր այս անգոյն ու անհոգի վիճակը բացատրելու համար՝ վէպ մը յօրինեց՝ Ստաւերը կոտակեցնող մարդը մակագրով, հասկցնելու համար թէ մարդ տաղանդովն, գանձովն, արժանեօք եւ դիրքովն ոչինչ է, երբ ազգութեան մայր-զգացումն ու մայր-զաղափարը կորուսած է, ստուերը կորանցնող մի ոք է այն, որ ծաղր ու ծանակ կ'լինի, և արեւուն հանդէպ, ընկերութեանց մէջ սոսկումն կազդէ և կ'լինի զգուելի: Ստաւերակոտոյս սերնդեան մի ստաւերակոտոյս ծնողք լինելու զաղափարըն ալ ինքնին՝ մեր ամուսնութեան դեմ քուէ մ'առելի չէ, Ազնուազգիկ Լիզի:

ՉՈՐՐՈՐԴ՝ Ամուսնութիւն իմ ընդ Ձեզ, կ'նշանակէ ընդունիլ աշխարհաբաղաքացիութեան սկզբունքը, սկզբունք՝ որ ազգութեանց ուրացումն է, մինչ մենք մոլեռանդ ազգապաշտներ ենք: Մեր նշանաւոր քերդողներէն մին երգած է «Տունն հիմամբն է տուն, ծառն արմատովն է ծառ» . կ'յատելում ես եւս. «Մարդն ալ ազգովն է մարդ:» Աշխարհաբաղաքացին քաղաքակրթութեան քօշակ կամ բարիան է և ընկերութեան ընկեցիկը: Անկեդրոն և անրոյս մուրակ մի, որ աստղէն ձգուի, շուրջն անոր կ'արբանեկէ և անով կ'փայլի: Փայլ՝ որ ոչինչ աւելի է քան շպարն: Աշխարհաբաղաքացին նետուած, գերօ մ'է. միշտ կարծա մի թուոյ որ նշանակութիւն առնու, մինչդեռ ազգայինն արդէն ինքնին ծանօթ միութիւն մ'է, իւր նշանակութիւնն ունեցող թուանիշ մ'է, ամբողջութեան 'ի լրացումն: Թէեւ պիտի ըսէք թէ սէրն տիեզերական զգացում մ'է, ոչ սիրտ ունի այն, ոչ ազգ, ոչ հայրենիք, ոչ կրօնք եւ ոչ օրէնք, իւր համաբարբառ լեզուն է համբոյրը: Սակայն սէր մի, որ զիմ ազգութիւն ուրացնելու պիտի առաջնորդէ, Յուդայի արծաթէն աւելի նենգաւոր, Կայէնի եղբայրասպան ոճրէն աւելի եղեռնական կ'հաւատամ: Յանձն ազգիս է որ կ'սիրեմ անլ ազգեր,

ինչպէս յանուն ծնողացս է որ կ'սիրեմ ուրիշ մարդիկը՝ եւ
ինչպէս ես նոյնպէս եւ աւելի իրաւամբ՝ դու : Սէր մի՛ որ
աշխարհացոյցէն պիտի ջնջէ զիմ հայրենիք , քան Աստու-
ղաս , քան Լէնկթիմուր աւելի կ'ատեմ : Սէր , որ պիտի
փոխէ զիմ կրօնը , դահիճն է իմ հոգւոյ : Կրօնքս ազգիս չափ
սիրելի եւ ծնողացս չափ յարգելի է : Մեք ազգ մ'ենք կրօ-
նական , եւ մեր միութեան կապն է մեր կրօնքը

. : Կրօնք՝ որոյ սիրոյն համար իմ Նա-
խահարք մարտիրոսի հոգիներով արքայութիւնը եւ նահա-
տակի նշխարներով գերեզմանները լցուցին : Իմ այս կրօն-
քին՝ զնոյասեղի ծայրով իսկ՝ դպչողն լինի հրեշտակ Թէ տա-
տան , նորա երկինքն ու սորա դժոխքը քանդելու չափ մե-
ծացաւմամբ կ'ապառազինիմ : Եւ պսակն՝ զոր ես եւ իմ
նշանած չ'պիտի ընդունինք նոյն աւագանին մէջ զմեզ միւ-
ռօնած քահանային Ս. Աջէն , ապարօշէ մ'աւելի խոտելի է :
Սիրոյ լեզուն մայրենի բարբառն է , մեր մայրենի կամին
չափ անոյշ եւ անոր չափ մեր հոգւոյն նախասիրական
անունդն եւ մեր բովանդակ կենաց մէջ մեր հոգւոյն միակ
ճշմարիտ բացատրութիւնն է այն : Սիրելոյ մի հաճոյանա-
լու միակ միջոցն է մայրենի լեզուն . զիւնրդ կարելի է փո-
խել ինչ որ մայրենին է : Ինչ որ մայր կ'բուրէ , մայր կա-
ւանդէ , Աստուծոյ պէս , ճշմարտութեան պէս անփոփոխելի
է : Ապա ուր եւ դառնանք , քանի որ մեր ամուսնութիւնն
քաղաքական եւ աշխարհաքաղաքացիական պիտի լինի ,
ամբողջ սէր մի չպիտի կարենայ ունենայ իրեն հիմն . յորմէ
զուրկ ամուսնութիւնն , թատերգութիւն մ'է կիսատ , բեմ ,
դերասան եւ ծափահար հանդիսատես ունենալու անարժան
լինելու չափ անյարմար :

Անշուշտ զայրանալու չափ պիտի զարմանաք Թէ էր իբ-
րեւ քաղաքակիրթ աշխարհի ուսանող՝ կ'իստիմ քաղաքա-

կան ամուսնութեան սկզբունքին պէմ՝ զոր լուսաւորեալ մեծամեծ ազգեր զրկաբաց եւ խաչակնքելով ընդունած են : Քաղաքական սկզբունքներն ալ տեսակ մի սնունդ են , ազգերն ալ տեսակ մի անհասներ : Ամէն սնունդ չմարսուիր առ հասարակ ամէն ստամոքսէ : Քաղաքական ամուսնութիւնն ձեր ազգի համար կարելի է օգտակար եղած լինի . — Թէեւ Կամպեղդա Փռանաացի այդ մեծ քաղաքացին որ իւր խօսքերով զՓռանաան այնքան վառեց որքան Պօնաբարդ իւր լէզէսներովն , սիրած Գերմանացի կնոջ զաղտագողի կողը խրած դաշունովն մեռաւ , թէեւ Փռանաայի մեծանուն զօրովարք Պազէն Մարաշախտ եւ Լըպէօֆ մեծ հրամանատարը օտարասէր ամուսնութեանց աւելի՝ քան թշնամեղն մեծամեծ զօրութեանց պատճառաւ էր որ վատացան վտարեցան : — Սակայն մեր ազգին համար բոլորովին աղէտաբեր է : Հին Աշխարհակալք , ...
.
. , նոյնքան չարիք հասցընել չ'կարողացան թերեւ որքան կրնայ հասցնել մեզ քաղաքական ամուսնութեան ու աշխարհաքաղաքացիութեան սկզբունքն , զոր արդի քաղաքակրթութիւնն , հին եւ նոր ամեն աշխարհակալութիւններէն աւելի՝ ապառնայի եւ աւելի աղէտայի միջոցն ընձեռած է մեծ ազգաց , մեզ նման փոքր ազգութիւնները կրնելու , մարսելու եւ անհետացնելու համար աշխարհի երեսէն : Թէեւ դեռ կ'հաւատամք թէ մեր ազգային զոյութիւնը մեր կրօնքին կ'պարտինք , ...
.
. , այլ կրօնքէ աւելի կ'պարտինք քաղակական ամուսնութեան սկզբունքը ի սկզբանէ անտի չընդունելու մեր ազգային յամառ հաստատամտութեան , որոյ շնորհիւն է որ այսօր կապրինք հեգնական ու արհամարհոտ աչքով մի նայելու չափ Բաքելունի , Նինուէի , հին եւ նոր Հռովմայ ,

Շօշի, Պահլայ, Եկրատանի, Սմրդանտայ աւերակաց վերայ, որք երբ կանգուն էին, նոցա տէրեր զմեզ մինչև մեր վերջին ամբողջ ու հիւղակը՝ կ'կոտորէին երբեմն որպէս զինովներն իրենց գաւաթներն իրարու գարնելով զմեզ գոյութենէ դադրեցնելու համար : Արդ ես որ այսքան տարիներէ յետոյ հոս պանդխտած եմ իմովսանն ազգիս օգտակար եւ պատուաբեր լինելու համար, եւ նոյն իսկ այդ պատճառաւ եւ ի ձէնջ սիրուած, մնորթ է ինձ միթէ ազգիս ողնասիւնը ջախջախող սկզբունքի մի տապարն ինձ գէնք առնուլ եւ ազգապանութեան նոր դահիճ մի լինել : Եւ ինչպէս յայնժամ ազգաբաւ դաւաճան մի ձեզ ամուսին ընտրել կարելի եւ ներելի է, դուք որ Ազգութեանց գոյութեան եւ յարատեւութեան պաշտպան մեծախառն ազգի մը հատընտիր զաւակներէն էք : Կ'ըմբռնես, սիրեցեալ Լիզի : Քաղաքական ամուսնութեան զաղափարն իսկ այնքան սոսկալի է մեզ որքան ծայրայեղ հասարակտականի մ'համար, որպիսի էք դուք, միապետութեան զաղափարը : Չայս քեզ գրելով, երբէք ազգային եւ անձնական արժանապատուութիւնն խոցոտելու դիտում չունիմ : Չ'ինէն խօսելով՝ զքեզ բացատրած կ'դաւանիմ : Մեք Հայքս կ'սիրենք Ֆռանտական ազգն, գրեթէ մերինին չափ : Մեր ազգային գիտնող շատերն Ֆռանտական դպրոցին ուսանողներն են : Ֆռանտական գրականութիւնն եւ լեզուն մեր մայրենի լեզուին չափ մեզ սիրելի եւ ընտանի է : Եւ մենք, ինչպէս ի հնումն Ելլադաի, զարդիս ալ՝ Ֆռանտաի գիտնող, հեղինակաց կ'պարտինք գրեթէ բոլոր մեր իմացական զարգացումն : Մեր ճաշակ, մեր ոճ, մեր կենցաղն իսկ յաճախ Ֆռանտական է : Ֆռանտական լուսաձիր հանճարն՝ ինչպէս այլոց բազմաց նոյնպէս եւ մեր ազգին բաղաբաղրութիւնն է : Թէեւ իւր ձրից հետ նորա ախտերն ալ յաճախ փոխ առած եւ իւրացուցած ենք :

Ներեցէք ինձ յաւելուլ նաեւ սա դիտողութիւն զոր իմ արեւնակիցք պիտի յերիւրեն, հեղնաբար իմն ձայնարկելով.

«Աս ինչ երկիր է Եւրոպան, ուր եթէ երիտասարդ որ կամ երիտասարդունի, մի քանի խօսք, բարեւ, այցել աւելի փոխանակելուն համար, աչացն հաճոյ և քմացն ախորժելի բարեկամին՝ ձեռքը տալ կամ առնուլ առաջարկէ, ըսել է թէ այդ աշխարհ քմանոյից երկիր, Գոմորն է, ուր քայլն անգամ մի՝ մանչ և աղջիկ նոր հարկ ու հարսնիք կընեն և նոր հարս ու նոր փեսայ կ'լինին, որով մարդն կ'անասնանայ և սէրը կ'սրտնականայ:» Հաւատացէք որ ես ձեր սէր այսպէս մեկնելու պատճառ չունիմ: Սակայն երբ մեր և մեր նմանեաց սէրն յ'ամուսնութիւն յանդի, յայնժամ Արեւելեայք Արեւմտեայք բարոյականին վրայ աւելի զայնակողելով, իրենց դեռահաս զաւակներն չ'պիտի վստահին այլեւս զունդագունդ յղել յուսումն յ'Եւրոպա, որով թէ մեր երկիր բարձրագիր կրթութենէ մի և թէ ձեր երկիր նիւթական շահէ մի զրկելու առիթ պիտի լինինք յ'անգէտս եւ յակամայս մեր:

Ապա, Ազնուսիրտիդ Լիզի, լէր չքմեղ իմ եւ ձեր կամքէն անկախ այս անհնարութեանց, որով ոչ ես և ոչ դու կարող չ'պիտի լինինք իրերաց ձեռքն առնուլ եւ տալ: Յարգելով հանդերձ միջազգային փափկանկատումներն իրենց բոլոր նրբացումներովն, հաճինք ուրեմն երկուստեք յանգիլ սա եզրակացութեան: Դուք ձեր ազգէն երիտասարդ մ'ընտրէք՝ յապագայ ձեր, և ես Եւրոպացի բարեկամ ընտանիք մ'աւելի ունենամ: Ես ալ, — երբ ներէն տարիքս և ծնողքս, — իմ ազգէ ընտրեմ օրիորդ մի՝ յապագայ իմ. և դուք արեւելցի բարեկամ ընտանիք մ'աւելի ունենար: Չ'տանք ըսել, ոչ, մեր նախահարց թէ «Անէծք ձեզ որ յաճուրդ և ի վաճառ հանեցիք օտարին՝ ազգային կամն ու արիւն զոր աւանդեցինք ձեզ հարազատօրէն» . եւ ոչ մեր սերնդին հեգնել տանք մեզ թէ՝ «արհամարհանք ձեզ, որ չ'կրցիք և չ'գիտցար ազգային սիրելի մ'ունենալ»: Ամէն ազգային անհատ՝ իւր անձուկ եսին մէջ կ'շարունակէ իւր ազգն իւր բոլոր ընդարձակութեամբն, որպէս նշոյլն՝ իւր Արեւ: Յ'կեանս և

անողր քան զմահ, անմոռանալի են ապաքէն ձեր այն խանդաղատուն եւ փաղաքշիչ պատուասիրութիւնք զորս ընտանովին շռայլեցիր ինձ, և յաւիտենականութեան չափ տեւական պիտի լինին, վասն իմ, այն յիշատակներ, որով խնկաւէտած էք ծաղկատի երիտասարդութեանս գարունը, և այն տպաւորութիւններ, զորս քո երկնային և անվայրաքարշ սէր ներշնչած է յիս եւ ներգործած: Լի է նոքօք հոգիս և սիրտս՝ յղի: Քո ծնողք, իմ ծնողաց չափ ց'յաւէտ սիրելի եւ յարգելի են: Իմ գոյութիւն ամբողջ ձեզ պարտելու չափ, շնորհակալ եմ և շնորհապարտ ձեզ:

Խոնարհելով ապա մինչեւ ց'ոտս ձեր, անդ կ'զետեղեմ դողդողազին զերաշխիս իմ ծայրագոյն պատուասիրութեանց, նկատելով ի Քեզ նոր քոյր մի, եւ խնդրելով ի Ձէնջ զի եւ զուք փոխադարձաբար բաղցրանաք նկատել յիս մի նոր եղբայր:

ԳԵՂԱՄ

Յ. Գ. Կրկին և կրկին ներումն հայցելով վասն ինչ որ սոյն երկար զրոյս մէջ յանգէտս իմ, սպրդեցաւ, խուսափեցաւ անընտել, անախորժ եւ ներհակ Ձեր ճաշակի, փափկութեան և սիրոյն, կ'խնդրեմ Թախանձագին որ սիրողաբար եւ վեհանձնաբար հաճիք ընդունիլ ի յաւերժական յիշատակ եղբօր մի սիրոյն, Թէ այն աղամանդեայ մետալեակ, որ կը կրէ զիմ կիսապատկեր, որպէս ես ընդունած եմ զքոյդ, 'ի յուշ անմահ սիրոյն քրոջ մի, որ միսածինն է ի սերունդս զեղեցիկ սեռին. նոյնպէս նաեւ այն ոսկեզօծ եւ զոհարայեւ պատկերազիրք (ալպօմ), զոր, ըստ քո բաղձանաց, և միայն վասն Քո, պատրաստած եմ, որ կ'պարունակէ պատկերներն

., ականաւոր Հայ արանց, տիկնանց, օրիորդաց, բարերարաց, գրագիտաց, խմբագրաց և այլ անուանի ժամանակակից Հայոց, որք, այլեւայլ երկիր-

ներու և այլեայլ ասպարէզներու մէջ, ազգային և միջազգային հռչակ հանած են : Կրկին ողջունիւ սիրոյ մնամ բոլորանուէր Քեզ :

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԱՐԺԱՆԴԻՆԻ(*)

Իւր նաւահանգստով, Պուէնոս-Այրէս, ամենօրեայ յարաբերութեան մէջ է Եւրոպայի հետ, իւր երկաթուղիներով ևս հաղորդակցութեան մէջ է բանքաներու հետ, որոցմէ՝ Լա Բլաթա՝ կ'առնէ իւր բոլոր հարստութիւնն : Երեք զլխաւոր գիծեր կը մկնին Պուէնոս-Այրէսէն, հիւսիսային գիծն որ Բարանայի երկայնքն, արեւմտեան գիծն որ Անտեաններէն կ'անցնի Չիլիի երկաթուղւոյն միանալու համար, հարաւային գիծն որ պիտ'ըլլայ Բադակոնիոյ մեծ գիծը : Լա Բլաթա այժմ 5,000 հազարամէթր տարածութեամբ երկաթուղի ունի, տարեկան յաւելումը կրնայ 500 հազարամէթր հաշուիլ : Մինչ Ֆռանսական դրամագլուխները կը սպասեն Բանամայի մէջ, անգղիական դրամագլուխներն՝ աւելի խոհական՝ Լա Բլաթա կը ծածկեն երկաթուղիներով, ոյց շահագործումը կը բերէ 400 ին 8-10 շահ :

Լա Բլաթայի ամբողջ առեւտուրը գրեթէ կեդրոնացած է Պուէնոս-Այրէսի մէջ : Եթէ Նիու-Օրլէան բամբակի քաղաքն է, Պուէնոս-Այրէս՝ Սիտէյէն և Մելպուռնէն աւելի՝ բուրդի քաղաքն է : Տարին աւելի քան 250,000 հակ բուրդ, 400էն 450 քիլոնոց, Պուէնոս-Այրէսէն Եւրոպա կը ղրկուի : Բուրդը, չմաքրուած, երկրին ներսերէն կուգայ և հրապարակին վրայ կը ծախուի եւրոպացի վաճառականաց ներկայացուցիչներ-

(*) Շարունակութիւն եւ վերջ :

րուն : Պուէնոս-Այրէսի մէկ հետաքրքրաշարժ տեղն է շուկան ուր տեղի կունենայ երկրին արտադրութեանց վաճառումն : Հարաւային անգղիական ընկերութիւնը շինեց այդ շուկայն որ մինչեւ հիմա տեսնուածներուն ամէնէն գեղեցիկն է . բոլոր կառախումբերը կը մտնեն հոն , ջրաբաշխական հզօր խորդակներ բռնակառքները կը հանեն մինչեւ երկրորդ յարկն և ամբառնալիքի շարժումով մը 4-5 տակառաչափ վաճառք կը պարպեն : Սոյն հարաւային շուկային շուրջ կը գտնուին տաղաւարներ , ուր բուրդը հակերու մէջ կամփոփուի ձիաշարժ մեքենայով մը : Ուժ վայրկեան պէտք է լոկ 450 քիլօ բուրդը 1,20 խորանարդ ունեցող հակի մը մէջ ամփոփելու համար : Բուրդէն զատ , Պուէնոս-Այրէս կ'արտադրէ նաև շոր և աղած կաշի , ցորեն , եղիպտացորեն , կաւա , ճարպ , եղջիւր և միս՝ երկու կերպ թագածօն՝ աղած միս՝ որ կ'արտադրուի մանաւանդ Պրագիլիոյ և Անդիլեան կղզեաց մէջ սեւերու՝ սնունդին համար , և թարմ միս՝ զոր ցրտացուցիչ շոգենաւներ՝ Եւրոպա կը տանին մեծ քանակութեամբ : Վերջերս Բարիլի մէջ Արժանդիներէն ոչխարի մօէ արիւնտ սքանչելի ժիփօ մը կերանք : Ժիփօն 40 օր ճամբայ ըրած էր :

Ներմուծումներն են զրեթէ Եւրոպայի և հիւսիսային Ամերիկայի բոլոր ձեռագործութիւնք : Արժանդինցիները շատ սպառօղ են . Ֆռանսա մեծաքանակ զինի և ըմպելիք կը վաճառէ իրենց . Ամբողջ հանրապետութեան համար առեւտրոց զուարը կ'երնէ 950,000,000 ֆրանքի : Ֆռանսայի հետ եղած առեւտուրը խիստ կարեւոր է . բուրդին մեծ մասն ուղղակի Ռուսիոյ և Թուրքուէն կ'երթայ՝ Տունքէրքի ճամբով : Անգղիա ամէնէ աւելի ներմուծող երկիրն է , այսինքն 120,000,000 ֆռանքի չափ : Առեւտրոց համեմատական վիճակագրութեան նայելով , Արժանդին Անգղիան և Ֆռանսան ամիջապէս յետոյ կուգայ : Վաճառականութեան վրայ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ ուզողները

կրնան աչքէ անցընել Լաթչինաի կողմ, հրատարակուած Արժանդինի մաքսերուն պաշտօնական վիճակագրութիւնն :

Ուրիշ երկիրներու վաճառքներուն Պուէնոս-Այրեսէն անցնիլը բաւական կարեւորութիւն ունէր քաղաքին համար: Բայց Բարանաի վրայ, Ռօզաուիօի յառաջ երթալէն ի վեր, Պօլիվիաի մեծ առեւտուրը թողուց Պուէնոս-Այրեսը՝ աոյն վերջին նաւահանգստին ի նպաստ, որ նոյնպէս Արժանդինեան քաղաք մ'է :

Ճարտարութիւնն ևս յիշատակութեան արժանի է: Քաւի մը հայսի, երէի և միսի պահածոյ գործարաններ, լուցկիի գործարան մը, նոր շինուած Ֆռանսուարժանդինեան թորագործարան մը, մանտրան մ' և մեծ զարեջրագործ մ' որ տարին 100,000 հարիւրալիլը կը վաճառէ. ահաւասիկ ճարտարութեան ընդհանուր հաշուացուցակը: Ընդհանրապէս, տնտեսագէտը կը կարծեն թէ մեծ ճարտարութիւնը չկրնար զարգանալ Լա Բլաթա՝ ածուխի պակասութեան պատճառաւ: Գետնածուխի հանքերը շահագործելի չեն և Անդղիաէն ներմուծուած ածուխին թօսն 55-60 ֆրանքի կուգայ: Սակայն տնտեսագէտներու վճիռն առանց բողբի չկրնար ընդունիլ, քանի որ, վերջերս՝ Գրէօգօի (Ֆռանսա) հնոցներն առաջարկեցին՝ Արժանդինի կառավարութեան՝ Պուէնոս-Այրեսի մօտերը մետաղագործական մեծ հաստատութիւն մը հիմնել:

Տակաւին չձգած Պուէնոս-Այրեսը՝ կեդրոնական վարչութեան քաղաքն՝ անհրաժեշտ կը համարենք քանի մը խօսք ընել Լա Բլաթաի քաղաքական կազմակերպութեան վրայ: Շնորհիւ Նաբոլէոնի Սպանիոյ վրայ ըրած մեծ պատերազմին, Լա Բլաթա պատեհ առիթ ունեցաւ ազատելու 1810 ին Սպանիական տիրապետութենէն: Անկախութեան հրատարակումէն մինչեւ զօրավար Միթռի առաջին նախագահութիւնը, Լա Բլաթա զանազան վիճակներ ունեցաւ, յաճախ խիստ տաժանելի: Քսան տարի կրեց սոսկալի դիկտատո-

րութիւնն արիւնարու Ռօզասի, ոյր ղիմակաւոր մարդերն ամբողջ ընտանիքներ սպաննեցին : 1863 ին Միթռը, Սէն Նիքօլայի խորհուրդին կողմէն Արժանդինի հանրապետութեան նախագահ ճանչցուեցաւ, և Պուէնոս-Այրէս՝ զոր Իւրկիւզա նախագահը մէկ կողմ թողած էր, նորէն գաշնակից վիճակներու մայրաքաղաք հրատարակուեցաւ :

Արժանդինի սահմանադրութիւնը շատ փոխառութիւններ բրած է Ֆրանսական և հիւսիսային-ամերիկեան սահմանադրութիւններէն : Նախագահը ժողովուրդէն կ'ընտրուի վեց տարիի համար : Ինքն է միակ պատասխանատու եւ կը կառավարէ նախարարներով որք օրէնքներու ծրագիրները կը պաշտպանեն ժողովին առջեւ, որ է սզգային ժողովը՝ ձերականոց անդամներէ ու երեսփոխաններէ բաղկացած : Նախագահը չկրնար նորէն ընտրուիլ, հրաժարում կամ մահ պատահած ատեն ձերականոց նախագահն իբրեւ տէրութեան զուխ կը ճանչցուի : Տարակեդրոնական ոգով, զաւառաց կառավարիչները բնակչաց կողմէ կ'ընտրուին, նոքա կը վայելեն մեծ առանձնաշնորհումներ և յաճախ զործադիր իշխանութիւնն ու իրենց յուր կամքն իրար կը բախին : Լա Բլանսա ճանչցողներն անշուշտ կը յիշեն Պուէնոս-Այրէսի նահանգին կառավարիչ՝ Ռօշայի կողմէ հանրապետութեան նահանգին դէմ այնչափ պնդութեամբ մղուած զաղտնի պայքարը, պայքար որմէ ծնաւ Պուէնոս-Այրէսի նահանգին նոր քաղաքագլուխը՝ Լա Բլաքա : Ռօշայի զաղտփարով, Լա Բլանսա որ Պուէնոս-Այրէսէն 60 հազարամէթր անդին է, պէտք էր բոլորովին զահազրկէր մայրաքաղաքն՝ ափարկելով (acaparar) անդրծովեայ առեւտուրը :

Լա Բլանսայի մէջ քաղաքական բարբերը շատ մեղմացած են : 1886ի նախագահական ընտրութեան ժամանակ, ամէն ինչ հանդարտութեամբ անցաւ, և ընդհանուր տհաճութեան մէջտեղ զօրավար Ռօզա իշխանութիւն յանձնեց իւր բեռայրին՝ Ժիւստէն Սէրմանի :

Արժանոյինցիք ընդունեցին Ֆռանտական օրէնադրութիւնը խաղաղարար դատաւորներու մասին ինչ ինչ փոփոխութիւններ ընելով :

Քաղաքապետական կազմակերպութիւնը կը բովանդակէ ընտրուած խորհրդականներ, որք իրենց մէջէն մին կընտրեն իբրեւ քաղաքապետական վերակացու, տեսակ մը շահաւ : Ոստիկանութիւնը քաղաքապետական խորհուրդին իշխանութեան տակն է և այս է պատճառ Պուէնտա-Այրէսի ոստիկանութեան զօրաւոր ու լաւ կազմակերպութեան : Պահնորդներն ոտքով և ձիով անդադար կը հսկեն հասարակաց ճամբան. ժամը 11էն վերջ, ամեն մէկ անցորդի սուրակ մը կը հնչուի :

Լա Բլաժաի ելեւմուտքը պատահական յաջողութեան մը մէջ է : Հաշուեցուցակն՝ ինչպէս ամէն պատուաւոր հաշուեկշիռ՝ կը գումարուի 10-15 միլիօն ֆռանքի պակասորդով մը : Հասոյթները գլխաւորապէս մաքսերէն յառաջ կուգան : Լա Բլաժա մտնող ամէն վաճառքի վրայ $\%$ 50-60 հարկ դրուած է ըստ արժէքին : Աւելի անտեսական պաշտպան դրութիւնն է՝ քան թէ գանձային դիւրին և ապահով միջոց մը : Եթէ Արժանոյինի կառավարութիւնն Եւրոպայի հին կառավարութեանց նման ստիպուած ըլլար իբրեւ հաշուացուցական հիմ ունենալ կաշուածական տուրքը, պաշտօնէից բանակ մը պէտք էր իրեն՝ Ֆռանտաի հինգ մեծութիւնն ունեցող և միայն 4,000,000 բնակիչ պարունակող երկրի մը մէջ գործելու համար : Երկրին պարտքը խիստ բարձրացած է : Հաշիւ եղած է թէ մէն մի Կառչօի — բանբաներու բնակիչներ — 750 ֆռանք պարտք կիյնայ : Յարգ Արժանոյինեան փոխառութիւնք բաւական դիւրութեամբ կը փոխանակուէին Լօնտրաի և Բարիդի մէջ : Վերջին տարիներս, վարկի մեծ հաստատութիւններ հիմնուեցան երկրին մէջ : Ազգային դրամատունն և գաւառական դրամատուններ բաւական կարեւոր գործառնութիւններ կընեն՝ կառավարու-

թեան մեծ կանխոյթներ տալու կարող ըլլալու չափ : 1884 ին երբ ժողովը պարտաւորեցաւ թղթադրամի բռնի արժողութիւնը քուէարկել, ոսկիի գինն ամիջապէս 0/0 30 բարձրացաւ հրապարակին վրայ : Այն ժամանակէն ի վեր այդ արժէքն ունի. եւ ըստ անտեսագիտաց, զնոյ այս բարձրացումը՝ գործոց դիւրութեան համար ու է կերպիւ չը կրնար վնասակար ըլլալ :

Առանց պատճառի չէ որ Արժանդինի պիւտճէն պակասորդով մը կը գոցուի : Զիլիի և Բերուի պատերազմէն վերջ Արժանդինի հանրապետութիւնն, երկրին խաղաղութիւնը վրդոված տեսնելով, մեծ զոհողութիւններ ըրաւ իւր նաւատորմն ու բանակը բարենորոգելու համար :

Արժանդինի նաւախումբը կը պարունակէ այժմ լաւ կերտուած քանի մը հաստատուն նաւեր Անգղիայի և Թրիէստէի մէջ շինուած : Ծովառմբակիր շոգենաւակներ ամէն օր մարզանքներ կը կատարեն Տիգրիսի ջուրերուն մէջ : Վերջապէս այս փոքրիկ նաւատորմը կ'արժէ լուրջ նկատողութիւն. և Ռուսիան կոման սպաքէն շատ յառաջ կ'երթար՝ երբ իտալական բեմին բարձունքէն՝ այնչափ արհամարհանօք կը խօսէր հարաւային հանրապետութեանց վրայ : Հարկ էր որ 100, 000,000 ֆռանք ծախսելով Արժանդինի ջուրերուն մէջ զօրաւոր նաւախումբ մը խրկէր՝ իւր կարծիքն Արժանդինի կառավարութեան ընդունել տալու համար :

Բանակն, որուն համար կառավարութիւնն անընդհատ խնամք կը տածէ, 20,000 զինուոր կը պարունակէ խաղաղութեան ատեն : Զինուորները կամաւոր են, կատարելապէս հանդերձուած ու Տէմինկթօնի հրացաններով զինուած : Հրետանին ևս լաւ կազմուած է, և ունի Քռուքի թնդանօթներ, զիւղերուն 90 հազարամէթր և քաղաքներուն 120 հազարամէթր բերանով : Պատերազմի ժամանակ ամեն մարդ զինուոր է և Արժանդինի հանրապետութիւնն 250,000 մարդ ունի սպառազէն : Սպաներու զիտութիւնը կատարեալ է, զօ-

րաց քաջութիւնը նշանաւոր : Օրինակները տեսնուեցան այն առաջին արշաւին տոտն ում Արժանդինի բանակը ձեռնարկեց մեծ Շարօի մէջ :

Մինչեւ հիմայ, հարաւային ամերիկեան խնդրոց մէջ (զի այն անհուն երկիրներու մէջ որոնք կրնան 900,000,000 մարդ սնուցանել, խնդիրներ կը յուզուին պատառ մը հողի համար), Արժանդինի հանրապետութիւնը միշտ մեծ չափաւորութիւն մը ցոյց տուաւ : Խոյս տուաւ Չիլիի հետ պատերազմել, միաբանական հոգեով համակուած ըլլալով . բայց եթէ օր մ'իւր դրացեաց ծակաչքութենէն մղուած՝ ըստիպուի պատերազմ ընել, մեր բոլոր համակրանքն իւր կողմ պիտի ըլլայ :

Թարգմ. Երուանդ Օսեան

ՏՐ. Թ. ԱՍԼԱՆ (*)

Կ Ե Ա Ն Ք

Ա Ռ

ԵՂԻԱ ԷՅԷՆՏԻ ՏԷՄԻՐԱԴԱՇԵԱՆ

Դիսմծ ես արդեօք, երբ զովիկ այգուն
Յօղաբունմ փայլին վարդին նուրբ քերքեր,
Բուրէ քնեոյս փոյն եւ ժպտի սիրուն,
Յանկարծ կորզեն զայն մասունք անհարքեր .

Ահա, սյսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

Դիսմծ ես արդեօք, զեփիւռին փոխան՝
Երբ փրչեն ըխտուր աւեան ցուրս հովեր,
Խամբին, քօթափին եւ ոսից կոխան
Լինին դալկահար, չորցած սերեւներ .

Ահա, սյսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

(*) Մեծ. Տօրղօս Թագուր Ասլան Էֆէնտիի սոյն ուսումնասիրութիւնը, զոր հրատարակեցինք իբրեւ Աշխարհագրական՝ բառիս ընդարձակագոյն նշանակութեամբ, լաւ գնահատուած է Արեւելեան Մամչոյ կողմէն ալ՝ այսպէս . «Շահեկան եւ հետաքրքիր յօդուած մը՝ տեղական եւ պատմական նկարագրութեամբ սոյն ամերիկեան հանրապետութեան վրայ : » Ծ. Խ.

Դիսած ես արդեօք, երբ շոգին քերել
 ելնէ, բարձրանայ ոլոր ոլոր վեր,
 Հսպիսակ եւ նուրբ ելնէ յարատեւ,
 Եւ անհետանայ, անձայն, անբասուեր,
 Ահա՛ն, այսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

Դիսած ես արդեօք, երբ փայտի մի կոյս
 Ի մէջ հրաւորին արձակէ բոցեր,
 Սրբորէ ջերմութիւն, սակայն որչափ շոյս
 Վառի, ըսպառի, դառնայ 'ի մոխիր.
 Ահա՛ն, այսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

Դիսած ես արդեօք, դալար թրփոյն սակ
 Երբ թռչնիկն հեղու բիւր դալլալիկներ,
 Կողմ յանկանդ մրիսի մահացան գնակ,
 Դիսապաս թռչնիկն անկնի վաղամեռ.
 Ահա՛ն, այսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

Դիսած ես արդեօք, գետն երբ սրբնբաց
 Սահի՛ր գոռալով, փառեր եւ ծայռեր
 Գրբորէ, տանի՛ր զամենայն 'ի բաց,
 Մինչեւ ի խոր ծով, անդ հանգչիլ դարեր.
 Ահա՛ն, այսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

Դիսած ես արդեօք, երբ հրազէնք քնդան,
 Գոռայ մարտին փող, նրկրտին փաշեր,
 Թափին եւ հոսեն վրակներ արեան,
 Ուր հմարկ է կռուիլ ընդ միջ անվեհեր .
 Ահա՛ն այսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

Դիսած ես արդեօք, երբ հէգ բանաստեղծ
 Տեսնէ դիւրական անոյշ երազներ,
 Կամի բռնել զայնս, գրկէլ սիրայեղց,
 Բայց նոքա փախչին շոյս, խճլ բասուերներ .
 Ահա՛ն այսպէս է, ճվ մարդ, եւ կեանք մեր :

Տրապիզոն.

Ա.Ի.ԵՏԻՍ Կ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

ՍԵԾԻՆ ԲՐԻՏԱՆԻՈՅ ԿՐՕՆՔՆԵՐԸ (*)

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ ԿԱՄ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

«Անգլիքան Եկեղեցին» Անգղիոյ պաշտօնական եկեղեցւոյն կամ Եպիսկոպոսական եկեղեցւոյն սովորաբար տըրուած անունն է: Այս եկեղեցին Անգղիոյ եւ Կալի երկրին մէջ միայն պաշտօնական հեղինակութիւն ունի: Սկովտիա ինքնին առանձինն ունի իւր պետական կրօնն, ուրիշ եկեղեցի մը, այն է Նորիցական եկեղեցին:

Այս եկեղեցւոյն ծագումն քաջածանօթ է: Նշանաւոր Վիլհէլմի գրուածքն եւ քարոզութիւնն պատրաստած էին յԱնգղիա բարեկարգութեան քարոզութեան սահմանն ու վայրն. սակայն մտաց շարժման միացան եւ արտաքոյ կարգի պատճառներ. Վեհագետին կամքն եւ նուազ խղճամիտ եպիսկոպոսութեան մը հաճոյակատարութիւնն ի վայրկեան ժամանակի խլեցին զԱնգղիա Կաթոլիկ Աշխարհէն: Հենրի Ը Թագաւորն, այս պսակեալ կապտամօրուսն (իւր ի կնութիւն կոչած ամուսնոց երկուքին գլուխն կտրել տուաւ), կ'ուզէր ամուսնանալ Աննապոլէյնի հետ եւ վասն այսորիկ արձակել իւր օրինաւոր կիներն, Կատարինէ Սրակոնի: Կղեմէս Է. Պապն ամուսնութեան չեզոքացումն հրամայել զլանալով Թագաւորն ծայրայեղութեան գնաց եւ բանադրուեցաւ: Անգղիական Բարլամէնթն յայնժամ աւելի ծառայական հպատակութեամբ՝ քան թէ նոր գաղափարաց սիրով՝ զԱնգղիա Հռովմէական Եկեղեցիէն բաժանեալ հրատարակեց եւ Թագաւորն եկեղեցւոյ իրրեւ պետ համարեցաւ (1532-1534): Այսու արքունի տունն անմիջապէս չահեցաւ վանքերու անհուն ստացուածքներն: Հենրի Ը. ի որդի եւ յաջորդ Եղուարդ Զ. ի կարճ Թագաւորութենէն յետոյ, Թագն անցաւ իւր քեռ Մարիամի՝ դստեր Հենրի Ը. ի, եւ Արակոնեան Կատարինէի, որ ի կաթոլիկութեան սնեալ՝ ջանաց զԱնգղիա Պապական

(*) Բանախօսութիւն Պ. Կէսոզի, ուսուցիչ Աշխարհագրութեան եւ Ագագրութեան Քաղաքական գիտութեանց վարժարանին Բարիզոյ:

հպատակութեան վերածել: Իւր հրամանաւ կատարուած հալածանք կոչել տուին զինքն Արիւնարբու Մարիամ: Այլ սորա թագաւորութիւնն եւս կարճատեւ եղաւ եւ իւր յաջորդ Եղիսաբէթի միջոցաւ — Եղիսաբէթ դուստր էր Հենրի Բ. ի եւ Աննա Պոլէյնի — Բողոքականութիւնն հաստապինդ հիմնուեցաւ յԱնգղիա պաշտօնական եկեղեցւոյ մի ձեւոյն տակ զոր կ'պահեն մինչեւ մեր օրերն հակառակ Զանից վերջին Սղուարդեանց որ կաթողիկէ էին: Եղիսաբէթի իշխանութեան ատեն էր որ հրատարակուեցաւ Բարլամէնթին կողմանէ յամին 1571 հաւատոյ դաւանութիւնն կամ խոստովանութիւնն 39 յօդուածներով որ Անգղիոյ Եկեղեցւոյն ստիպողական հաւատաւքն (credo) է:

Եղիսաբէթի իշխանութեան ժամանակ իտալական դեսպան մը զարմանօք կ'գրէր իւր երկրին մէջ. «Անգղիոյ եկեղեցւոյն վեհագոյն իշխանին պարելն տեսայ»: Արդարեւ եկեղեցւոյն վեհագոյն պետն թագաւորն է. իւր գերիշխանութիւնն վաւերական է ի ձեռնադրութիւնս: «Վիգթորիա թագուհին վեհապետուհիէ աւելի պապուհի է ուրեմն: Եկեղեցական խնդրոց մէջ մանաւանդ անխու եւ ամբողջ մնացած էր իւր գերագոյն կամքն: Հրովարտակաւ կրնայ ստեղծել եպիսկոպոսական նոր գահազուլիս թեմեր, պայմանաւ որ հարկաւոր միջոցքն գտնուին, ուղղակի կ'անուանէ եպիսկոպոսներն կամ արքեպիսկոպոսներն, երբեմն առանց խորհրդակցելու իսկ Բարլամէնթին հետ. հանգուցեալ Դէ ուղղակի անուանեցաւ Գանդըրպըրիի գահուն համար, Պիքոնսֆիլտի առաջին նախարարութեան ատեն, եւ երբ ժողովոյ նախագահն չէր ներկայած իսկ իւր ընտրելին»:

Անկլիքան եկեղեցին գրեթէ կաթողիկէ եկեղեցւոյն պէս կը կառավարուի: Անգղիա երեսուն երեք եպիսկոպոսութեանց կ'բաժնուի որք կախումն ունին երկու արքեպիսկոպոսութիւններէ ոյք են Գանդըրպըրիի եւ Եորքի արքեպիսկոպոսութիւնքն, որ եկեղեցական երկու մեծ գաւառներն կ'կազմեն: Անգղիոյ Գահերէցն՝ Գանդըրպըրիի արքեպիսկոպոսն՝ թագաւորութեան առաջին սեպուհն է եւ արքայական ընտանիքէն անմիջապէս յետոյ կ'գաստկարգուի: Անգղիոյ Եկե-

ղեցւոյն երկու արքեպիսկոպոսութիւնքն աթոռ ունին Լորտերու խորհրդարանին մէջ :

Անգղիոյ եկեղեցւոյն տարեկան եկամուտն 5,000,000 ոսկւոյ կ'հաշուուի (125 միլիոն ֆրանք) կամ 8,000,000 ոսկւոյ (200 միլիոն ֆրանք) : Իւր եկեղեցականքն 1881 ին կ'ըտղանային 21,666 անձերէ : 1882 ին Հաստատեալ եկեղեցւոյն ամուսնութիւն կատարելու վաւերեալ եկեղեցեաց թիւն 14,575 էր : Իւրաքանչիւր աթոռի յատկացեալ է եկամուտ, այսինքն տասանորդական եկամուտ մը, ստիպողական եւ օրինական տուրք մը զոր ամէն մարդ պիտի հատուցանէ (նոյն իսկ եկեղեցւոյ անդամ չեղող անձինք), յաճախ եւս աթոռին յատկացեալ են կալուածներ եւ շէնքեր :

Ի հակառակէն, Հաստատեալ եկեղեցւոյն եկեղեցականք չեն կրնար ո՛չ ընտրող եւ ո՛չ ընտրելի ըլլալ Բարլամէնթի համար : Ընտրական սոյն անկարողութիւնն կ'երկարաձգի նսեւ մինչեւ Սկոթլանդ երկրական եկեղեցւոյն պաշտօնէից վերայ, եւ կաթոլիկ եկեղեցւոյն քահանայից վերայ : Չենք կարծեր թէ սոյն անկարողութիւնն հստակ մինչեւ այլափառ (non-conformiste) պաշտամանց պաշտօնէից որք անձանթ են պետութեան :

Եկամուտսն գրեթէ թուով 13,500 են, այս թուոյն վերայ եւ ժառանգութեամբ փոխանցեալ աւատական հին սովորութեանց պատճառաւ՝ 8,500ն մասնաւորաց կ'վերաբերին, կամ ըսենք, մասնաւոր անձինք՝ յաճախ ազնուականք իրաւունք ունին ընտրելի մ'առաջարկելու աթոռին, եւ երբ (բայի յայտնի անարժանութեան պարագայէն) իրենց ընտրելին ընդունուի եկեղեցական իշխանութեան կողմանէ, մասնաւոր անձինքն կ'որոշեն 8,500 աթոռներու պաշտօնեայներն : այս առանձնաշնորհութիւնն բնականաբար տեղի կուտայ կողմնակալութեան (favoritisme) եւ նեպոտութեան պարագայներու : Միւս եկամտից պաշտպանութիւնն (patronage), այսինքն ներկայացման իրաւունքն, կ'վերաբերի թագուհւոյն, եպիսկոպոսաց, համարակալ Լորտին եւ Օքսֆորտի եւ Գամպրիճի համալսարանաց :

Անգղիոյ Եպիսկոպոսական եկեղեցին կ'գտնուի նոյնու-

Թեամբ իւր գաղթականութեանց մէջ, որք կ'կազմակերպեն 77 եպիսկոպոսութիւններ, դրեթէ 3,103 եկեղեցականօք: Գաղթականութեանց մէջ հաստատեալ առաջին եպիսկոպոսական աթոռն է Նոր-Սկովիա (հին Ակադիա) որ հիմնեցաւ յամին 1787: Կալկաթայի աթոռն հաստատուեցաւ 1813 ին, եւ Սիտնէյի (Աւստրալիա) աթոռն 1836ին:

Անգղիոյ եկեղեցին այս վերջին կէս դարուս մէջ թափառեալ մեծամեծ հալածութեանց որք խորին եւ ներքին երկպառակութեանց առաջնորդեցին զայն, եւ զոմանս յիւր անդամոց մղեցին ի կաթոլիկութեան, զայլս ոմանս հերձուածող բողոքական կամ այլափառ աղանդներու մէջ: Անգղիոյ եկեղեցին այսօր իւր ծոցին մէջ կ'հաշուէ երկու հալուողիւ կուսակցութիւն, Բարձրագոյն - Եկեղեցւոյ կուսակցութիւնն եւ Ստորին-Եկեղեցւոյ կուսակցութիւնն որ զինքն յաճախ Աւետարանական կ'իշխէ:

Առաջին կուսակցութիւնն կ'հակամիտի Անկլիգան եկեղեցւոյ մէջ միացած կաթոլիկ աւանդութեանց: Իւր ծայրայեղ հեռեւորք աւելի յառաջ կ'երթան եւ կ'ջանան վերջստին կենդանացունելնախնի արարողութիւններն, եւ համակերպիլ կաթոլիկ ծիսարանին, կանթեղ, ծաղկազարդ սեղանք, ասղնեգործ շուրջառ, յաճախակի ծնրադրութիւնք եւ մինչեւ իսկ յունկանէ խոստովանութիւն ընդունիլ: Բարձրագոյն-Եկեղեցւոյ այս ծայրայեղ աջակողման անդամք յաճախ ծիսարանական անունն կ'ընդունին:

Ընդհակառակն Ստորին - Եկեղեցւոյն կուսակցութիւնն Անգլիական եկեղեցւոյն մէջ կ'ներկայացունէ ծայրայեղ Բողոքականութեան սկզբունքն, գէթ որքան որ կարելի է, առանց դուրս ելնելու 39 յօդուածներէն: Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ զեպիսկոպոսութիւնն աւելի իբրեւ միջոց կ'նկատէ քան իբրեւ հարկաւոր պայման: Սակաւ ինչ կը հաւատայ խորհրդոց ճշմարտութեան, հաստատապէս կ'ջատագովէ հաւատով արդարացումն, մինչդեռ Բարձրագոյն-Եկեղեցւոյն կուսակցիցք կ'սնդեն եկեղեցւոյ եւ եկեղեցական պաշտօնէից հեղինակութեան, խորհրդոց ազդեցութեան եւ ձեռնադրութեանց գործոյն մէջ առաքելական յաջորդու-

Թեան հարկաւորութեան վերայ: Ստորին - եկեղեցւոյ կուսակցութիւնն անցման կէտ մ'է դէպ յայլախառ հերձուածս եւ ասոնց պէս խիստ անձուկ եւ սահմանափակ միտք մը կը կցորդէ վիճաբանութեան հրատապ եռանդեան եւ կրօնական ջերմ ծաւալական ոգւոյ:

Այս երկու մեծ կուսակցութեանց մէջ կ'գտնուի միջին գօտի մը որ կ'կոչուի Ընդարձակ - Եկեղեցի (broad church) որ կ'ներկայացունէ միջին կարծիք մը եւ աստուածաբանական հետազոտութեանց մէջ աւելի տնկալ ոգի մը, գրեթէ նոյն իսկ ձկտում մը պարզ Աստուածականութեան (Déisme): Այս ջոկին ամենէն նշանաւորն էր Ուէսդմինսդէրի վերջընթեր երէցն, Տր. Սքէնլի, որ չ'վախցաւ գերեզման մի շնորհել իւր պատմական եկեղեցւոյն մէջ մեծ բնագիտին Տարվինի վերջին մնացորդացն:

Անգղիական եկեղեցւոյն մէջ աստուածաբանական վէճերն յաճախադէպ են. ի մանկութենէ Աստուածաշունչի կերակրով սնեալ ժողովրդեան մը մէջ յորում հաւատքն պինդ եւ խորին է, եւ աշխարհականք իսկ կ'մասնակցին այդ վիճմանց: Այս վիճաբանութիւնք յոյժ կ'նճռուեն այդ երկրին մէջ որ բարձրագոյն հեղինակութիւն մը չ'ճանչեր (ինչպէս Կաթոլիկ եկեղեցւոյն մէջ), չ'ճանչեր ժողով մը, այլ քաղաքային հեղինակութենէ մը միայն կախումն ունի ոյր ներկայացուցիչն է արդարութեան ատեան մը որ կ'որոշէ միայն թէ իւր դատաստանին ներկայացեալ կարծիքն հակառակ է թէ համաձայն 59 յօդուածներուն: Կամ ըսենք, ատեանն ոչ թէ վարդապետութիւնն կ'դատէ, այլ ամբաստանելոյն օրինական դիրքն, այսինքն թէ այս ինչ կարծիքն ի մէջ բերելով՝ իրաւունք ունի՞ անդամ համարուելու Հաստատեալ եկեղեցւոյն, եւ եթէ եկեղեցական է, իւր պաշտօնն կատարելու:

ԵՐՈՒԱՆԴ ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՀԱՅ ԳԻՏՈՒՆ ՄԸ

... Այդ ուղղամտութիւնը գլխաւոր յատկութիւնն է բժիշկ թիրեաքեան էֆէնտիի զոր Ազգ. Ժողովն իրեն ատենապետ ընտրեց եւ որոյ շնորհիւ ամէն երեսփոխան, ինչ խումբի ալ պատկանի, ինչ կարծիք ալ ունենայ, կրնայ հանգիստ ԸԼԼԼԼ Թէ coterieներու տեսութեանց զոհ չպիտի երթան ազգին շահերը :

Եթէ թիրեաքեան էֆէնտիի ուղղամտութիւնն իւր գլխաւոր յատկութիւնն է, պէտք է խոստովանիլ թէ տաղանդն ալ իւր փառքը կը կազմէ : Հանրածանօթ բժիշկին կեանքի մի պարագայն եթէ առաջ բերենք, ազգին բաւական գաղափար մը տուած կը լինինք թէ որպիսի նշանաւոր անձ մը այսօր իւր գլխաւոր ներկայացուցիչն է անմիջապէս Պատրիարքէ վերջ — եւ թերեւս հաւատար Պատրիարքին : —

Եւրոպիոյ բժշկութիւնը Տօքթ. Թիրեաքեանի կը պարտի իւր գլխաւոր գիւտերէն մին :

Երիտասարդ թիրեաքեան բժշկութեան ուսանող էր ի Բարիզ. իւր ուսումն աւարտելէ յետոյ իրեն կը յանձնարարէ Բոնֆ. Պ. Կիւպլէր քեզի մը նիւթ, զոր մինչ ուսումնասիրելու հետամուտ էր կը տեսնէ Սոկրատեսն Մոլլախնդի վերայ բժշկականութեան ունեցած կարծիքները պէտք չէ որ հիմնաւոր նկատուին : Սակայն երիտասարդ ուսանողն համեստ է, եւ կը կարծէ թէ կը սխալի երբ այնքան մեծ տաղանդներու հակառակ կարծիք մը յայտնելու փորձութիւնը կուենայ : Բայց վերջապէս տաղանդները մեծ են, վասնզի մեծ գիւտեր ըրած են, եւ եթէ ինքն ալ գիւտ մը ընէ, ինքքն ալ կը համարուի տաղանդ մը : Ուր ուրեմն իւր կարծիքը կը յայտնէ Տօքթ. Կիւպլէրի որայ մօտ կաշխատի : Բրօֆէսէօրն հեգնական սպասասխան կուտայ : Արդարեւ բժշկութիւնն առանց բացառութեան ընդունած էր թէ սոկրատեան մոլախնդն ազդեցութիւն ունի միայն չարժիչ ջղերու ծայրերուն վրայ, իսկ ուսանող թիրեաքեան կուզէր հաստատել թէ ընդհակառակն բնաւ ազդեցութիւն չունի չարժիչ ջղերու հետ, այլ ուղղակի զգայական կեդրոնին

կ'ազդէ։ — Թիրեաքեան կը գլմէ Քլոտ-Պէրնարի։ — մեծանուն բժիշկը նախ քմծիծաղ կ'ունենայ, բայց յետոյ քիչ մը կը խախտի ու կը պատասխանէ։ Իրաւ որ բան մը չեմ հասկնար — *que le diable m'emporte si j'y vois goutte.* — նոյն պատասխանը գրեթէ վիւլբիանէ եւ ուրիշ հոյակապ բժիշկներէ։ Թիրեաքեան չյուսահատիր։ կը տեղեկանայ թէ յետիմպուրի Տօքթ. Քրիսթէրն կզբաղի մոլախնդի խնդրով, կը գլմէ նաեւ նմա եւ կուզէ իմանալ նորա կարծիքն եւս։ տեղեկութիւնները քաջալերիչ են։

Ինչ երկարեմ, Կենսաբանութեան ընկերութիւնը վերջապէս այդ գիտն իւր վիճաբանութեանց առարկայ կ'ընէ, Պէրթըլօ կը խօսի ընդդէմ Թիրեաքեանի, իսկ Պոլֆոնդէն ի նպաստ։

Յաղթանակը կը մնայ Թիրեաքեանի։ — գիտական մանրամասնութեանց մտնել խելքս չհասիր։ — Բժշկական Ակադեմիան միջոյց կուտայ հայ բժիշկին, Ժիւլ Սիմոն նորա ուսին զարնելով կ'ըսէ թէ՝ մեծ ծառայութիւն մը մատուցիր բժշկութեան, եւ մինչեւ ցայսօր բժշկութեան գլուխներն ամեն անգամ որ այն մոլախնդի վրայ խօսին, չեն մոռնար յիշատակել Թիրեաքեանի անունն։

Ամեն անգամ որ կողմունենք ազգային տաղանդ մը, ողջունած կ'ըլլանք միանգամայն ազգային կեանքի քաջաուղջութեան ապացոյցներէն մին։ Վիճակագրութիւնը կը հաստատեն թէ Ժողովուրդներու կորովը կը յայտնուի իրենց արտադրած տաղանդներովը։ Կալքոն ահագին աշխատութիւններ ընելով հաստատած է թէ Անգլիա իւրաքանչիւր մէկ միլիոն անգլիացիի համար 425 երեւելի եւ 250 հոյակապ տաղանդ կարտադրէ։ Եթէ մենք ալ — որովհետեւ վիճակագրութիւն չունինք — մաքովնիս յիշենք այն ամէն տաղանդները զոր ունինք գիտական, գրական, գլխուորական, եւն. պիտի տեսնենք թէ հոյակապ տաղանդներ մարդկութեան նուիրելու համար չատ յետամնաց չենք. Ե եթէ բաւդատենք ընկերական այն տարբեր տարբեր պայմաններն յորս կը գտնուինք մենք եւ ուրիշ ազգեր, պիտի համոզուինք եւ պիտի մխիթարուինք թէ մենք ալ բարոյական գոյութեան մեծաքանակ պաշար մը անսպառ կը պահենք։

Արեւելք

ՀՐՍԶԴԱՆ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ Ի ՃԻՒՋԵՌԱԹ

Այն օրուքնէն հետէ յորում Անկլիացիք տիրացած են Հնդկաստանի, իւրեանց ճանապարհորդք այցելած են այդ մեծ երկրին ամէն կողմերն, չրջած են այդ ընդարձակածաւալ կայսրութեան մէջ, եւ այսօր ի շնորհս նոցա ոչ միայն կը ճանաչեմք Հնդկաց աշխարհին լեռներն, ձորակներն, անտառներն եւ հանքերն, այլեւ ճարտարութիւններն, հնութիւնքն, տաճարներն, փիղերն եւ չաստուածներն: Եւ սակայն որքան հետաքրքրական եւ բազմաթիւ լինին իւրեանց պատմութիւնք, դարձեալ կը պակսի ի նոսա բան մը. գիւղանկարն մեծագոյն տեղն կը գրաւէ, ներքին պատկերներն հազուադէպ են: Մինչեւ այսօր գաղտնի մնացած են հնդկի ընտանեկան յարկերու գաղանիքներն, սովորոյթներն եւ ընթացքն առօրեայ: Բնակիչքն Հնդկաստանի, մանաւանդ նոքա որ կը խօսին հնդկական գաւառաբարբառ մը, մեզ նման կը պատկանին արիական ցեղին. միեւնոյն ծագումն, միեւնոյն պատմութիւնն ու աւանդութիւններն ունիւք: այն փիլիսոփայական դրութիւններն զորս իրենց նախահայրերէն ժառանգած են կը նմանին մեր դրութեանց եւ անկարելի է ընթեռնուլ զՍաֆօնքալա առանց Շէքսպիրի վրայ խորհելոյ: Թուի իմն թէ՝ առաւել դիւրին է Անգլիացոյ մը համար վերլուծել հնդկի սիրտ մը քան Չինական սիրտ մը: Թէպէտեւ Անգլիացիք առաւել ճշգրիտ տեղեկութիւններ ունին Չինաց վրայ քան Գանգէսի ձորակին բնակչաց մասին:

Հնդկաստանի մէջ ճանապարհորդող Անգլիացի մը գրծուարաւ կրնայ գոհացնել իւր հետաքրքրութիւններն. երբ կուզէ իր միտքն մի լուրջ խնդրով զբաղեցնել, սովորաբար անորոշ, տարտամ պատասխաններ, Նորմանտիական պատասխաններ միայն կ'ընդունի: Պէտք է Հնդկաստանի մէջ ծնած ըլլալ, կարենալ նկարագրելու համար Հնդկական խորհիւթի մը ներքին կողմը, եւ այս ո՞րքան մեծ արժէք մը կը շնորհէ Անկլիերէն գրուած, նախ Պոմպաի, ապա Լօնտոնի մէջ հրատարակեալ օգտակար հատորիկի մը որ հետեւեալ

տիտղոսն կը կրէ. «Ճիւղեռաք եւ իւր բնակիչք»։ Այն պատմութիւններն զորս հաւաքած է Հեղինակն, Պ. Պէհրամթի, ճարտարօրէն իւղաներկեալ կտաւներ չեն. գծեր միայն են, արդիւնք գրչի խաղուց։

1878 Մարտ 15ին մեկնեցաւ նա Պոմպաէն երթալ տեսնելու իւր ծննդավայր երկիրն, Ճիւղէռաթ, Հնդկաստանի այդ հիւստարեւմտային նահանգն, անառոտ եւ լեռնոտ այդ մեծ թերակղզին, տարածեալ Օմանի ծովուն մէջ, որոյ մէկ մասն միայն Անգլիացւոց ձեռքն է, մնացեալն հարկատու վեհապետներու իշխանութեան ներքեւ է։ Պ. Պէհրամթի, չրջելով իւր մանկական յիշատակներովն լի երկիրն, բոլորովին այլակերպուած գտած է զայն. հնութիւնն կենդանի կը մնայր առնթեր նորութեան։ Նոր օրէնք դեռ չէին ջնջած ամէն հին սովորութիւններն, բարքերն ու գաղափարներն։ Հնոյն եւ նորոյն այդ անհեթեթ խառնուրդն հետաքրքրական երեւցած է նմա նկարագրել եւ նա ի հանդէս կը բերէ իւր կարի հետաքրքրական գործոյն մէջ ընկերութեան ամէն դասերն, կործանեալ վաճառական իշխաններն, վաչխառուներն, աղէտք Ճիւղէռաթի, սալորիչներն, ազնուապետականներներն, բարսիսն որ ժպտելու զօրութիւն իսկ չունի եւ կառքն կանգ առնելէն մի քանի վայրկեան վերջ անկից կիջնէ երկնչելով երիվարաց մի անակնկալ շարժմանէն որ կրնայ տխուր յուզում մը պատճառել իւր մտաց մէջ, աղիտաբեր իւր առողջութեան։ Բայց պէտք չէ յանդիմանել նորա ծուլութիւնն. առաքինութիւն մ'է նա, քանի որ երբեք չը վրդովեր հանրային խաղաղութիւնը։

Հեղինակն իւր մոգական լապտերին մէջ որքան ճարտարահիւս եղանակաւ մը ի յայտ կը բերէ կարի տարօրինակ անձեր, արժանի ուշադրութեան, որոց նշանաւորագոյնն կրնայ նկատուիլ Պառօտաի Մահարաճն որ հմուտ բժիշկ մը լինել կը կարծէր, ամէն հիւանդութիւններ բուժել խոստանալով։ Իւր շնորհաց եւ բարեկամութեան արժանի լինելու ապահովագոյն միջոցն իւր գիտութեան եւ դեղորոշից հաւատալու մէջ կը կայանար։ Կը ներկայացնէր ձեզ ահաւոր ըմպելիով մը լի գաւաթ մը զոր պէտք էր ի մի ումպ կլանել, առանց ա-

նախորժ արտայայտութիւն մը երեւան հանելու։ Պէտք էր խմել եւ ժպտիլ, ի՞նչ փոյթ եթէ աղիքներդ դժոխային հրով մը բորբոքէին։

Կանայք գեղեցիկ եւ կարեւոր դեր մը կը կատարեն Պ. Պէհրամթիի պատմութեանց մէջ։ Կանայք ի Հնդիկս կը վա-
յելեն բարձր առանձնաշնորհումներ, առաքինութեան մէջ սիրտ եւ շնորհ ունին։ — «Կին մը, ինչ որ ալ լինի իւր տա-
րիքն, ըսած է Մանու, պարտի յիշել թէ՛ հնազանդելու հա-
մար ծնած է եւ ոչինչ կատարելու ըստ իւր կամաց, նոյն իսկ իւր տանը մէջ»։ — Կը յարէ. «Պարտի միշտ քաղցրա-
բարոյ լինել» — այսպէս գրուած է եւ այսպէս ի գործ կը
դրուի։ Հնդիկը միահամուռ սա կարծիքն ունին թէ՛ այն որ
կուտայ՝ առաւել մեծ եւ երջանիկ է քան զայն որ կ'ըն-
դունի։ Սիրա Ռամականս՝ հնդիկ դիւցազներգութեան գըլ-
խաւոր դերակատարն՝ զոր Քրիստոնեայ վիպաց մէջ Գենո-
վաբէին հետ կրնանք բաղդատել, կը սիրէր իւր դժբաղդու-
թիւնն, որովհետեւ կը սիրէր զՌամա։ Հնդիկ կանայք ոչ
միայն պարտաւոր են ողջակէզ լինելու իրենց ամուսնոյն խա-
րոյկին վրայ, այլ եւ իրաւունք չունին ընտրելու իրենց կա-
մօքն այն անձն որոյ հետ պիտի ամուսնանան եւ չեն կրնար
տեսնել իսկ զայն յառաջ քան զամուսնութիւն։

Ռըվիւ sk sko մօնս

Մ. Գ. ՄՁԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՅՈՒՇԻԿԲ ԲԻԹԱՆԱԿԱՆՔ

ԱՐԿՈՒԵՐԵՆՆ ՈՒ ԳԱԻԱՌԱՐԱՐԲԱՌԻ

Խաւան-չալեցի. — Մարդ զարկի։ Վն. ճօշեղ։

Թուր չալալե. — Թիթենիք նորոգել, եւ չորերն կտրատել։

Ակն. քուրթ-մորչ, կամ չեղիկ։

Պսլլ կ'երթանք. — Պէժէկին տերեւները մաքրել երթալ։

Դրի. — Ձեռք զարկի։

Ծնունդ. — Իգական սեռի յատուկ անուն է: Երբ Ս. Ծնունդեան օրն ապաստանի աղջկան մը ծնունդը՝ Ծնունդ կ'անուանակոչեն զայն:

Ուրախութեան գինին խմենք: — Խօս-կապը լմնցնենք: Արարատեանք՝ նշանորդի:

Ուլականջ. — Միտեա՛ւ Բղշ. սրբյաւ-սկանջ, որ Եփրատ գետին մէջ կը գոյանայ, նորա ճերմակ խեցիները կը ժողվեն գիւղացիք՝ ու պտուկ եւ այլ ամաններ լուանալու եւ մաքրելու համար իբրեւ քերիչ կը գործածեն, ինչպէս նաեւ երբեմն՝ օրօրոցին կամարին վերայ կախուած խաղալիքներուն մէջ կ'անցնին, որ մանուկն թաթիկներով զբօսնու, զոր վն. ձմրուկ և Տգր. ձկանականջ կ'ըսեն:

Բեւուդ. — Խոզկաղին, բալամուտ: Բղշ. պիղոր: Ակն. քելիս: Տգր. քալոս:

Չաղալի-քեստանէ. — Փարակիւրկէնի վերայի փստուղը:

Աղբը. (բառ՝ Մարմարճըքցւոց) Դալ.	}	Նորածին կովուն կամ ոչխարին եփուած սկզբնակաթը, որ ոչ մածուն կը լինի, եւ ոչ պանիր: Այծին դալը՝ պանրի սերմ (մայա) կը լինի: Ակն. խմիրս: Տգր. խիր:
------------------------------------	---	---

Տիկէ. — Տիւվէն, ծնող կովուն նախածինը: Վն. երնջիկ: Բղշ. երինջ: Ակն. հորթ:

Ծըղըզ. — Երախայ կամ մանր տղայք: Հյս. պիժ կամ սաւայ: Վն. ձեք, ձեքիկ, կամ սաւա: Բղշ. ձիժ: Զյթ. մանսրոֆ կամ մանրոֆ:

Համուկ. — Տաճկի տղայ:

Կուրօ. — Քրդու տղայ:

Սառլանկոճ. — Ծառ մը՝ որուն իւրաքանչիւր ճիւղին ծայրը կակուղ լինելով, գիւղացիք կը ժողվեն եւ թթուն դնելով կ'ուտեն:

Բեմսիկ. — Սաքըզ աղածինն մէկ տեսակը, որոյ թարմ ճիւղերն կ'աղեն, եւ որով քուրչի կը չինեն:

Կզկապ. — Ողկոյզը բռնող ցօղունը:

Ճոթ. — Ծայր: Ծայրը՝ ճոթը չը կայ:

կըճըռ. — Չամ սագըզը:

Թեփ, Թեփ ձիւն. — Բարակ ձիւն:

Ազուխ. — Սարփինայ, ասմալըք: Հյս. կիլախասար: Վն.
բարունակ: Ակն. քովեկ: Զյթ. արիշի:

Հսկուղ արանք. — Լռեցինք: Վն. մնջել:

Տօմպայի միս. — Կովու միս:

Քարա-սըղըր. — Եզան միս: Վն. պախրի:

Թօմոր (տէյոր). } Մինչեւ որ: Վն. չոււ, չուր: Հյս. չուրի:
Տէյմոր. } Բլլ. խչուրմի: Զյթ. չիւր:

Ի՞նչանկէք. — Ի՞նչպէս էք: Վն. ինչխ եփ: Բլլ. խնկ եփ:
Զյթ. չիւր կամ չնց եփ:

Ի՞նչ մորմորոս նստեր ես. — Է՞ր սուս բուս նստեր ես, ի՞նչ
երեսդ կախած նստեր ես: Վն. ինչ մրքերես, փիք մուռդ
կախեր ես: Հյս. շրջուկ:

Մէյթանպալ. — Պէյթիւմալ, Բլլ. անկիւր:

Ճէնտէրէ փաքլաւասը. — Մէջը սեր լեցուած փաքլաւա:

Խլխլած. } Յանչափս խմած: Վն. յուշիկ: Բլլ. պսո ե:
Թուրի. }

Վարդապետ. — Առաջնորդ: Վն. եւ Բլլ. մեծաւոր:

Հացի-դաշտ. — Մեծ թէքնէ, որ բոլորածեւ եւ լայնաբերան
է, ուր կը շաղկին հացի խմորը: Վն. դաշտ: Տգր. քեշտ:
Զյթ. հեսի-լիկին:

Լուացքի-տաշտ. — Պզտիկ թէքնէ, տաշտիկ: Վն. քաշտ: Ակն.
դաշտ: Զյթ. տաշտ կամ տաշտ:

Ձիուն մուսուրքը. — Մսուր, եկմիլք:

Օթեկ. — Պայաթ հաց: Վն. փարթու: Բլլ. փարթուխաց, Բլլ. դահ:

Չեքլէնկուճ. — Չեքլէնպիճ: Բլլ. տաշտադուն կամ քիլնիջ:
Ակն. քոխնջ: Բլլ. քոխնջ:

Հողի-սարատ. — Որով կը մաղեն հողը, եւ խիճը կը նետեն:
Ցափար. — Ուռի բարակ ձիւղերով կամ կնիւններով
հիւսուած՝ մկանունք չունեցող փոքրիկ փախթ: Հյս.
մըրքայ, մըրքեն: Վն. միոփեպայ:

Ֆեսիլէ՛ } Թարմ լուբիա: Բլլ. քալիւ: Ակն. սաղ-
Կանանչ-Ֆեսիլէա՛ } սիկ, իսկ Կարմրկապցիք, Ապուշեղցիք
եւ Կարուշլացիք՝ սրլիկ կը յորջորջեն:

Չոր-ֆասուլեա. — Չորցած լուբիա: Բղշ. չոր-քակրա: Ակն.
շովագ: Զյթ. լրվիյոս: Սակայն լուբիա, ոսպ, սիսեռն,
բակլայ, եւն. ասոնց ամենուն մէկէն հաւաքական ա-
նունը՝ աւճոր կամ աւճար: Ռուսահայք՝ շաքի:

Թակ. — Թօգմադ. ճերմակեղէն եւ գորգեր լուալու ժամա-
նակ՝ քարի մը վերայ կը դնեն զայնս, եւ թակով կը
զարնեն: Բղշ. տիոց կամ տիան: Տգր. քեկ: Վն. օքակ:
Շիւարեւ. — Շափ չուփ կամ ջաթ ջութ զարնել: Լաւ մը
չփուտեցի:

Շուրրտել. — Բերնէն թափթփելով ուտել:

Աչք. — Աչք: Զէյթունցիք՝ հչոռ:

Աչքուի. — Աչքին յոգնակին (ինչպէս ընտրի՝ յօնքին յոգ-
նակին է):

Հաստընալ. Պարարտանալ: Վն. կղանալ:

Փըչուեցաւ. — Շիւմանցաւ: Փըչուեցաւ՝ տիկ դարձաւ:

Դառնիճ. — Ըսըրդան:

Աղլամա երթալ. — Հարս քօղել երթալ՝ աղլամա ըսուած ող-
բերդն գեղգեղելով, ինչպէս եւ գեղօն մը ունին՝
նաթ մը լաթիկ բերին,
կռնակդ հագցուցանք,
Քեզ քօղել եկանք,
Մարըդ լացուցանք:

Լացնել-երթալ. Հարսին տունը հինա դնել երթալ, եւ խաղ
կանչելով՝ հարսնցուն լացնել:

Կաթի-դգում. — Կօլօքիթեա խապաղի: Զէյթունցիք՝ շօղ-
փիւն:

Տաշ-խապաղի. — Հէլվաճի-խապաղի, մեծ դգում: Զէյ-
թունցիք՝ ըշպաղը:

Փըսիւքտիւ. — Կոտրտել:

Նաճաղ. — Կացին, կոշշ, երկաթէ տապար: Զյթ. կիւշիշ:

Սիրտը փլաւ. } Մղճկիւ, փղճկիւ, լալը գալ:
Սիրտը լեցաւ. }

Կատուին ճանկին փոսը. — Կաթուին խածուկը: Զյթ. կը-
զըռնած փրսրկ:

Պուրուշ. — Ծաղկաւեր, ճառադէմ: Զյթ. չափոռ:

Փառացած աղջիկ. — Տարիքն անցուցած աղջիկ: Վն. դա-
խանալ: Երբ աղջիկ մը երկան չը տանին, եւ 17 տարե-
կան լինի, « Աղջիկը դախացեր է » կըսեն (որ դա՛ն,
այսինքն սլայաթ բառին բայացուցածն է):

Կըկռկ. — Յաւը ներսիդին զարնել:

Լօսուք. — Մանրուք, կտորուանք: Քէօմիւրը լօսուք է:

Կրկուտ. — Բարակ ցախ, եօնղա, ծառին բրդած կտորը:

Սուզակ. — Պանրի տոպրակ:

Տիկմա. — Երկայն փայտ, դա՛վան սիւփիւրկէսիի ողորկուած
փայտ:

Հիւանդին ձիւնի են դացեր. — Տեղ մը երթալ եւ անագա-
նել: (Ամառն՝ գիւղացիք լեռը կ'երթան, հորերու մէջ
զետեղուած ձիւնէն բերելու համար):

Ցըգկըցեր է. { Սըխընալ, անգործածելի լինել:
Ցըգկընալ.

Պիւրիւք. { Կանանց գլխի ծածկոց, կամ ետիրմէ: Վն. լաչի,
ձառ. { մխմել, Բղչ. մոմի: Ակն. պուռունկ: Տգր. շրդա:
Թէքիրտաղցիք՝ լաչակ: Զէյթ. շեաշ:

Պիպի. — Հնդկահաւի ձագ:

Բագի՛ բագի՛. — Բագի ձագ:

Խագեզի. — Կարօսի (մաղտանօս) ձեւ նուրբ տերեւ մ'է,
զոր լեռնէն կը հաւաքեն, եւ խաչելով՝ վրան սխտոր
քացախ կը լցունեն ու կ'ուտեն: Ինչպէս, ուրիշ առ-
մամբ, սեւ դերձանին ալ խագեզի կ'ըսուի:

Քառթոշ՝ { Խղունջ, սայլանկէօզ: Արա-
Քառթալոշ՝ { րատեանք՝ սասանի բոժոժ. Վն.
Պաքալօճ (ըստ Սէօլէզցեոց)՝ { մակաճուգ: Զէյթունցիք՝ խե-
Լեռնտի (ըստ Կէյվեցեոց)՝ { շիզիւն: Մշ. պառլու ճոճեր:
Ակն. խրղճարակ կամ յօրսու: «Լօրտու, լօրտու, ականջդ
դուրս հանէ. օսկի (*) օղ տի կախեմ»:

Այս առթիւ Ակնցիք բանաստեղծական հանելուկ մը ունին
Վերէն վար կըր փաթթոցիկ,
Վրան գլուխն է խատուտիկ.

(*) Ակնցիք՝ ոճառը՝ օ կը հնչեն, ուսի բնիկ արտասանութեամբ
'ի գիր առած եմ աս:

Կարգաւ չգիտէ, գիր կը գրէ,
Աս ի՞նչ տեսակ գրագիր է.
Տունն այրի, խաղ կը կանչէ,
Խենդ չէ՝ կ'ըսեն նէ, ի՞նչ է »:

'ի սկիզբն դարուս յիշատակուած աւանդութիւն մ'ալ
ունիմք, զոր աստանօր կ'ուզեմ մէջ բերել:

Դաւիթ-Դանիէլի կաթողիկոսութեան ժամանակ, էջ-
միածնայ նուիրակ՝ Գալուստ Եպիսկոպոս, Ղալաթիոյ Ս.
Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ՝ օրուան կաթողիկոսական
հրատապ խնդրոյն նկատմամբ քարոզ տուած ատեն,
ինքզինքն կաթողիկոսական յարմար ընտրելի ներկայա-
ցնելու համար՝ զԱզգընտիրն (Դանիէլ կաթողիկոս) կ'ամ-
բաստանէ, բացագանչելով թէ՝ «Ժողովուրդ, Ձեր ընտ-
րած կաթողիկոսը՝ փոքրոշ ուսում ե, փարփարքում
(կլկլակ) ֆաշում ե »:

Ա. Յ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Ե Ր Պ

Երկուան դէմ երբոր արեւ
իւր օրհասի փայլմամբք յետին
Պննէ գծադիկ եւ բզներեւ,
Եւ անհետի լեռանց ետին.
Երբ սեւաքոյր մեծ մեծ ամպեր
Ծածկեն զանոյժ երկնից ճակաս,
Եւ թռչնեկաց զարնանաբեր
Դադրին մրջիւնք խանդաղակաթ.
Երբոր լուսնակ ու'աստղունք գոհար
Շիրմաց վերայ փայլին անդորր,
Հեծէ հոգիս, եւ վեսահար՝
Աչկունքս արցունք քափեն պղտոր:

Բայց երբ առտուն՝ դեռաբուսիկ
 Կարմիր ճանաչեմ արեալուսին
 Վաղայարոյց իբր զկուսիկ
 Հորիզոնէն ի վեր խուսին .
 Երբոր բռնիկի չճնադագեղ
 Երգեն փափկիկ ծառոց վերան,
 Եւ ոսկեքեւ քիթունք շրթեղ
 Ծաղկէ ծաղիկ վագեն սուրան .
 Երբ փաղցրահամ շուշան եւ վարդ
 Սփռեն անոյշ բաւմունս ի վեր,
 — Խնդայ հոգիս, եւ սիրս զուարթ
 Երգեմ, մոռնամ միշտ եւ ցաւեր :

Քաղկեդոն

ԿԱՐԱՊԵՏ Ա. ՈՍԿԵԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵՓԵԱՆ

ՅՈՒԶՍԱՆ ԺԱՄԵՐ

Քերթուածք

Ահա գեղեցիկ հատոր մը, որ կուգայ ճոխացնել Հայոց արդի գրականութիւնն : Հեղինակն, հանրաժանօթ բանաստեղծ Յովհաննէս Էփէնտի Սեթեան, ի ծնէ բանաստեղծ է . Չէ թէ քերթողական արուեստն իրեն կը պակսի, ընդհակառակն . այլ իր սիրտն, որ խորապէս կը զգայ, գեր ի վեր է ամեն արուեստէ : Յուզման ժամեր . յատկանշական մականգիր : Յուզմունք կայ այդ հատորին մէջ, ճշմարիտ բանաստեղծութիւն կայ : Քանի մը հատուածք են անդ մանաւանդ, ոյք ոչ միայն կը յուզեն ընթերցողն, այլ եւ խորհիլ կուտան ընթերցողին . որովհետեւ բանաստեղծը միանգամայն խորհող մ'է : Թեթեւ բանաստեղծութիւնք սակաւաթիւ են Սեթեան

էֆէնտիի նոր հատորին մէջ. կենաց ժորճառութիւնը, խորհրդածութիւնն ազդած են բանաստեղծին՝ լայնատարր ու խորին հատուածներ ովկէանեան, յորս յախշտակի հոգին այլեւ ահաբեկի՝ հորիզոններուն անհունութեան եւ անդնդոց խորութեան առջեւ։ Սեթեան՝ կենաց դառնութիւններն ապաքէն ճաշակած՝ այլ իրականութեան բանաստեղծ չէ։ Պլատոնեան, տեսական դպրոցին կը պատկանի, թէեւ կը խըզճեմ դպրոցի կամ դրութեան խօսք ընել Յուզման ժամերու հեղինակին առթիւ՝ որ էապէս բանաստեղծ է։ Բայց եթէ Սեթեան էֆէնտի իրական կեանքէն ալ առնուր իր նիւթերն, որքան պիտի յաջողէր, կը ցուցնէ զայդ Գուրպայի մը պատմութիւն հատուածն։ Յուզման ժամերն՝ առ Տիգրան էֆէնտի Սեթեան են ձօնեալ, «առ Տարախայ եղբայրն», որ նոյնպէս սրտի բանաստեղծ մ'է, որ դրած է իւր անունն նոյնպէս երկու իրապէս բանաստեղծական գործոց վրայ։ Հայերէն լեզուի եւ գեղեցկի սիրօղ ամեն անհատ անտարակոյս լոյթ պիտ'ունենայ հայթայթել ազգային մեծագոյն բանաստեղծներէն միոյն սոյն նորատիպ հատորն։

Ե.

ԳԷՈՐԳ ԷՖԷՆՏԻ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

Ամսոյս 1 ին Հասգիւղի մահարլուրն ազգային երեսփոխան մ' ալ հանեցին, Գէորգ Էֆէնտի Զարդարեան։ Կեստորիա ծնած էր. և թէպէտ ի Պօլիս հաստատուած Կեսարացի ջոջերուն հարստութիւնը չունէր, այլ անոնց չափ յարգ ունէր իրրեւ ուշիմ, բարեկիրթ եւ ազգասէր հայ, որ քանիցս երեսփոխանութեան կոչուած էր, որ մեր վարչական ժողովոց բարձագոյնին՝ Քաղաքական ժողովին՝ անդամ եղած էր։ Առեւտրական ասպարէզին մէջ կը գտնուէր, ուր թղթի գործը մինչեւ տպարան հիմնելու չափ յառաջ մղեց Զարդարեան էֆէնտին. այլ աւելի գիւնական կեանքի կոչում ունենալ կը թուէր հանգուցեալն։ Աւելի խորհրդոյ քան գործոյ մարդ էր. ուստի եւ չիրցաւ մեծ հարստութիւն գիշել։ Ամենէն ուսեալ մարդն հաճոյք կը զգար լսելով իւր խորհրդածու-

Թիւններն ազգային գործոց վրայ : Բարեբաղդսւթիւն մ'է զի կանոնաւոր ուսում ստացած չէր . Թերեւս խմբագիր ըլլար , եւ որբեր թողուր՝ ազգային պաշտպանութեան կարօտ . մինչդեռ այսօր , թէեւ ԾՅ ամեայ հասակի մէջ վախճանեցաւ , հրապարակի վրայ առեւտրական տուն մ' ու տպարան մը կը թողու , ոյր տնօրէնն է Աղաթօն Գրիգոր Էֆէտիի փեսան՝ համակրելին Յովհաննէս Արամեան Էֆէնտի : Զարդարեան Էֆէնտին ալ ամուսնացած էր նորոգ հանգուցեալ Սրբուհի Աղաթօնի դստեր հետ : Զարդարեան՝ Ազգային կարեւոր հաստատութեան մը ճակատն իր անունը դրոշմած է , այն է Մոմարանին՝ զոր հիմնած է Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան անդամ եղած Ժամանակ , եւ որ Հիւանդանոցի հաստից կարեւորագոյն աղբիւրներէն մին է :

Անձնական յիշատակ մը . — Պատանեակ էի , երբ բարեբաղդութիւն ունեցայ ճանաչել հանգուցեալը : Խոնարհեցաւ ինձ հետ վիճաբանութիւն ընել կրօնական խնդրոյ մը վրայ . յայնժամ ոչ միայն հաւատացեալ էի , այլ մոլեռանդ հաւատացեալ : Գուշակեց թէ օր մը միւս ծայրը պիտ' անցնիմ : Եւ սակայն ոմանք մոլեռանդութիւն գտած են Հանգիսիս նախորդ թուոյն խմբագրականին մէջ , ուր կը խօսէի Հռովմէականութեան ու լոկոքականութեան վրայ :

Ի վերջոյ , կը յիշենք գործ մը՝ որ կ'ապացուցանէ Զարդարեան Էֆէնտիի կրթասիրութիւնն որքան իր հոգւոյ փափկութիւնն : Իւր ծախիւք վերատպեց Հայրիկի Մարգարիտ Արխայութեան երկնից սքանչելի գրքոյն՝ ի յիշատակ իւր վաղամեռիկ դստեր Արմինէի :

Ե .

ՍԵՐ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԸ

Կ . Պօլսից ստացանք Երկրագունճ անուն կրող ամսագրի երկու տետր , որոնց իւրաքանչիւրն էլ երկու երկու ամսուայ հանդէսներ են կազմում : Ինչպէս ամսագրի վրան կարդում ենք , գա արդէն Հինգերորդ տարին է , որ հրատարակւում է «Ասիական» ընկերութեան միջոցով : Թէեւ պէտք

է խոստովանինք, որ Երկրագունքը մինչեւ այժմ մեր տեսած
կ. Պօլսում հրատարակուած ամսագրերից աւելի լաւ է կազմ
մուտք եւ բովանդակութիւնն բաւական հետաքրքիր, բայց
ամսագիրը ամբողջապէս առած, գեռ բողբոջին այն լրջու-
թիւնն չունի, ինչ որ վայելէ ամսագրին. կան յօդուածներ,
նկատողութիւններ, որոնք շատ շատ գուցէ տեղ բռնէին մի
մեծ օրաթերթի մէջ. բայց, ինչպէս ասացինք, պատահում
են եւ լուրջ, գեղեցիկ գրուած յօդուածներ էլ: (Նոր Դար)

Ասիական Ընկերութեան ամսաթերթին նուիրեալ վերո-
գրեալ տողերուն առթիւ կ'ուրախակցինք Նոր Դարի Պատ-
ուարժան Խմբագրութեան, որ անկողմնակալ ոգւով կը դատէ
մեր հանդէսն: Սպանդարեանի թերթը՝ Պօլսոյ լաւագոյն
Հանդէսը կը հաշակէ Երկրագունք: Ոչ ոք արդէն վէճի տակ
կրնայ ձգել զայդ, ըստ որում եւ ո՛չ հանդէս մ'այնքան նշա-
նաւոր խմբագիրներ միացուցած է որքան Ասիական Ընկե-
րութեան հանդէսը: Միայն Մաւիս ամսաթերթը կրնայ լուրջ
ախոյեան մ'ըլլալ Երկրագունքին: Մենք՝ մեր բնաւորութեան
բերմամբ՝ ոչ միայն չենք նախանձիր այլոց յաջողութեան,
այլ եւ ծանուցմամբք, արտատպմամբք, նոյն իսկ աշխատակ-
ցութեամբ (սրպէս ըրինք երբեմն Մաւիսի), կը նպաստենք
այլ հրատարակութեանց յաջողութեան կամ աւելի յաջողու-
թեան: Փոխադարձ բարեսրտութեան չենք հանդիպիր միշտ.
մեր ազնուութեան՝ կոպտութեամբ կը պատասխանեն, որպէս
ըրաւ վեննայի Աւստրեայ հանդիսի Խմբագրութիւնն: Այդ-
պիսի վարմանց հանդէպ դառնութեամբ կը լցուի մեր սիրտն,
այլ երբեք չարութեամբ, երբեք փոքրագրութեամբ: Մենք
պարզ կը համարինք պանծացնել ինչ որ մեզ լաւ կ'երեւի,
նոյն իսկ մեր ռեսերիս թշնամին ըլլայ լաւին հեղինակն:

Նոր դարին վերագառնալով, հարկ կը համարինք բացատ-
րութիւն մը տալ մեր այն «յօդուածոց ու նկատողութեանց
համար, որոնք շատ շատ գուցէ տեղ բռնէին մի մեծ օրա-
թերթի մէջ»: Մեր համոզումն այն է թէ այդ յօդուածք՝
պատկերացուցիչք օրուան կենաց՝ կենդանի կը կացուցանեն
մեր հանդէսն, որ եթէ «բողբոջին լուրջ» ըլլար, այսինքն
եթէ դրական եւ ընկերական գիտութեանց այլեւայլ ճիւղե-

րուն վրայ ծանր ուսումնասիրութիւններ միայն պարունակէր, հարիւր բաժանորդ հազիւ պիտի գտնէր բոլոր ազգին մէջ: Կետի մը վրայ կատարելապէս համաձայն ենք Նոր Դարի Պատուարժան Խմբագրութեան հետ. Երկրագունք պարտէր պարունակել աւելի բազմաթիւ լուրջ յօդուածներ: Բայց Երկրագունքի այդ թերին լեցուելու համար՝ պէտք է որ ազգը կերպարանափոխ ըլլայ: Պէտք է նախ հայ լեզուն աւելի յարգուի ⁽¹⁾. Երկրորդ եւ միւս պայմանք՝ հետեւանք պիտ'ըլլան սոյն առաջին պայմանին, որովհետեւ, եթէ հայերէնն յարգուի ու կարգացուի, գրագէտք աւելի կը քաջալերուին, եւ աւելի ժամանակ կ'ունենան նուիրել իրենց գործին (մինչ այսօր մի միայն գրականութեամբ ապրող միակ գրագէտ մ'իսկ չը կայ Թրքահայոց մէջ, ոյց Հրանտ Ասատուր էֆէնտի լաւ պատկերացոյց վիճակը Մասիս շաբաթաթերթին մէջ): «Լուրջ յօդուած» մը, ծանր ուսումնասիրութիւն մը, որպէս կը պահանջէ Նոր Դարի խմբագիրն, առ նուազն ամսուան մ'աշխատութիւն կը պահանջէ արդի պայմաններուն մէջ՝ ըստ որում ոչ ազգային մասենադարան կայ, ոչ այլ միջոցաց դիւրութիւն: Արդ, երբ գրագէտ մը՝ ամիս մ'անընդհատ աշխատի ուսումնասիրութեան մը համար, հացադործը կամ մսավաճառն՝ այն միջոցին՝ ճրի հաց ու միս կը հայթայթեն, տանտէրն այն ամսուն վարձքը կը շնորհէ՞ գրագէտին: Քէչեան էֆէնտի Հիւանդանոցի պատմութիւնը պիտի կրնա՞ր գրել, եթէ ոսկով չհատուցուէր այդ աշխատութեան վարձն եւ եթէ պաշտօնական մարմինք ու հաստատութիւնք պատուէր ընդունած չըլլային՝ պատմագիրն այլեւայլ պահանջումներն իսկոյն կատարել:

Պարագայ մ'ալ կայ, որ մասնաւորապէս կ'ազգէ գրողին վրայ: Օրաթերթք ու հանդէսք՝ հազուագիւտ բացառու-

(1) «Հայերը իբրեւ ամենից աւելի գործօն, ինտելիգենս եւ քննասկան կողմից աւելի ազահովուած տարր են կազմում Կովկասի բազմալեզու ժողովրդներին մէջ: Ուրեմն պէ՞տք է որ Կովկասի մէջ հայերէնը տիրապետող լինէր, գոնէ առաջին տեղը բռնէր, բայց իսկապէս վերջին տեղն է բռնում»: Նոր դարի խմբագրականէն քաղուած այս հաստատումը կը ցուցնէ թէ Ռուսահայոց մէջ ալ հայ լեզուն հեռի է յարգուելէ:

Թեամբք՝ անձնական համակրութիւններ ունին, կանխորոշութիւն, քինախնդրութիւն ունին (այս ամենն նոյնն բանն է գրեթէ)։ Մօտաւորագոյն դէպք մը յիշելով, Արձագանք՝ Վաղիկակ ստանուամբ խմբագրական յօդուած մը կը հրատարակէ, որոյ հեղինակը՝ Պօլոյ նոր գրականութիւնը սլաութուակ առնելով՝ Հանդիսիկ Տնօրէն-Խմբագրապետը կը խծբծէ։ Կը մակաբերեմ թէ յօդուածագիրն՝ որ ինքզինքը կը ծածկէ՝ առթիւ մը քննադատուած է ինէ (որպէս Պ. Գուլամիրեանցի օրացոյցին եռաստղն) եւ կուգայ վրէժ լուծել Եռաստղին նման։ Քննադատութեան դէմ՝ լուրջ գրագէտ մը քննադատութիւն պիտ'ընէր, եւ ոչ լուտանք։

Ոչ նուազ ցաւալի պարագայ մը կը վհատեցնէ հրատարակագիրն։ Հայերէն կարգացողներու վրայ խօսեցանք վերեւ։ Ոմանք նիւթական անկարօղութեան պատճառաւ չեն կրնար կարդալ ընդհանրապէս հայ հրատարակութիւնները։ Իսկ կան ալ ոյք անտարբերութեան եւ օտարամոլութեան պատճառաւ։ Հոս պատճառք յայտնի են։ Բայց կան կարգ մը մարդիկ, որոնք չեն կարդար չը գիտես ինչո՞ւ։ Ազգ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան երկու մեծահարուստ անդամք, ոյք Ընկերութեան հրաւերին վրայ բաժանորդ եղած էին Երկրագոյնի, Թողուցին այս հանդէսը, Մին՝ ստացած թիւերուն գինն հատուցանելով՝ խտրել պատուիրած է գործակատարին այլ եւս թերթ չը ձգել իրեն։ Միւսն՝ Հանդէսն իւր գրասենեակէն դուրս է նետած՝ որպէս թէ ջնջոց մ'ըլլար այն։ «Առանց պատճառի» ըսինք. սակայն ստուգեցինք եւ իմացանք երկրորդ բաժանորդին մերժման պատճառն. որովհետեւ... Երկրագոյնի մէջ Հրաչեայ քննադատած էր առթիւ մը Ներսէս Պատրիարքն։ Ուրիշ բաժանորդ մ'ալ պատրուակ մը գտած է Երկրագոյնը թողլու. գործակատարին ըսած է, «Ի՞նչ ընեմ առնեմ. բանաստեղծ մը՝ ուրիշ բանաստեղծ մը պիտի գովէ եղեր։» Արեւելի բաժանորդ մը ելնէր ըսէր. «Ի՞նչ ընեմ առնեմ. Տօքոս թիրեաքեան՝ Քէչեան էֆէնտին պիտի գովէ եղեր։» Բայց Երկրագոյնին մէջ եւ Արեւելիին մէջ միայն այդ գովեստներն եւ միշտ այդ գովեստները չը կան կարդալու։ Եւ միթէ յանցանք է գովել՝ գովելին. եւ միթէ բա-

նաստեղծք այնքան հասարակ էակներ են. Հոմերոս բանաստեղծ էր. Ալիլան բանաստեղծ է. Խրիմեան ու Նար-Պէյ բանաստեղծ են. Օտեան ու Պէշիկթաշեան բանաստեղծ էին. եւ ունինք այսօր Պէշիկթաշեաններ, ոյք կ'երգեն Երկրագունքի մէջ:

Շատ ցաւեր ունինք. Նոր դարի Խմբագիրն այդ ցաւերն հասկցող մարդ է: Շնորհակալ ենք Ասիական ընկերութեան Հանդիսին նկատմամբ իւր հրատարակութեանն: Ե.

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅԻ ՀԱՆԴԵՍՔ

Ազգային Հիւանդանոցի պատուարժան Հոգաբարձութիւնը պատիւ ըրած էր Հանդիսի Խմբագրութեան ալ հրաւիրագիր յղել Սահմանադրութեան տարեգարծի հանդիսին համար: Թէեւ Ասիական ընկերութեան Տնօրէն ժողովոյ անդամներէն եւ մեր աշխատակիցներէն ներկայ գտնուող եղած է, բայց մենք ակամայ չկրցանք պատասխանել հրաւերին եւ կատարել մեր նուիրական պարտաւորութիւնն: Յաճախ կիրակի օրերն իսկ կ'աշխատինք գրական գործոց, եւ այն պայմաններով՝ որովք կ'աշխատինք՝ կրնայ ըսուիլ թէ՛ անձնուրարար կ'աշխատինք ազգին համար: Յուսամ որ այս պատճառաւ ներուի մեզ մեր բացակայութիւնն: Այն ազգային գործիչք, ոյք աւելի հանգիստ կը վայելեն, պարտին ներկայ գտնուիլ այսպիսի հանդիսից՝ որպէս իրաւամբ կը պահանջէր Արեւելի: Հիւանդանոցի կրկին հանդէսք ալ նկարագրուած ըլլալով օրաթերթից մէջ, զանց կ'ընենք մեր տեղեկութիւններն ի գիր առնուլ աստանօր:

ՌՕՊԷՐԴ ԳՕԼԷՃ

Նոյնպէս հրաւեր զրկուած էր մեզ՝ ըստ սովորութեան Ռօպերդ Գօլէճի Տնօրէնութեան կողմէն յիշեալ վարժարանին մրցանակաբաշխութեան ներկայ գտնուելու, սակայն զբաղմանց պատճառաւ չկրցանք պատասխանել հրաւերին: Որով-

հետեւ Ռոպէրդեան վարժարանն՝ ազգին բարեկիրթ եւ ուսեալ անհատներ կը պատրաստէ, կը փափաքէինք իւր յարատեւութեան. սակայն եւս առաւել կը փափաքէինք որ ազգային վարժարանք քաջակերուէին ազգայնոց կողմէն: Աւելորդ է ըսել թէ կոյր ազգասիրութիւն չենք պահանջեր, չենք պահանջեր որ ծնողք իրենց զաւակաց ապագան զոհեն ազգասիրական զգացմանց: Կը պահանջենք իրաւամբ թէ ծնողք իրենց զաւակները դաստիարակել տան ազգային բարեկարգ վարժարանաց մէջ, սոցա եւս առաւել բարեկարգութեան համար ջանադիր ըլլալով իբրեւ ազգային անհատ: Ծանօթ բարեհամբաւ Հայ վարժարաններէ զատ՝ կը յանձնարարենք Գում-գափուի Միրիճանեան նորահաստատ Լեզուաց վարժարանն: Այս ամ Ռոպէրդեան վարժարանին Հայ ընթացաւարտք են, Ասատուր Լեւոն, Խանճեան Նշան, Խանտանեան Երուանդ, Կիւլէյնկեան Յարութիւն, Հելվաճեան Սենեքերիմ, Մարգարեան Պետրոս, Մարկոսեան Տիրան, Մարկոսեան Միհրան, Մուրատեան Տիրան, Մուրատեան Լեւոն, Ունճեան Մկրտիչ, Սիրունեան Գառնիկ, Ֆինճանճեան Միհրան:

ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

— Զերմապէս կուրախացինք առ բազմահմուտ ու բազմարդիւն ուսուցիչ Գաբրիէլ Էֆէնտի Ներչապուհ իւր Կոքա-կան խնդիր յօդուածոյն համար՝ հրատարակեալ յԱրեւելս: Գուն ուրեք յօդուածոյ մը մէջ միացած կը տեսնենք այնքան հմտութիւն, այնքան դրական միտք, այքան գործնական ոգի, եւ այնքան ճշմարիտ ազգասիրութիւն:

— Հանրածանօթ հայագէտ Տիմիդրիոս Էֆէնտի Զօլաքիտի հրատարակած է Պատարագի խորհրդին յունարէն թարգմանութիւնը: Սոյն աշխատասիրութեան ներածութեան ընտիր թարգմանութիւնն ի ձեռն Ռեթէոս Էֆէնտի Պէրպէրեանի լոյս տեսաւ Արեւելքի մէջ:

— Հանգիսիս նախորդ թուոյն մէջ Ռուսահայ բարերար Յովնանեանի տեղ անուշադրութեամբ Յովհաննէսեան տպուած է:

— Ազգային վարժարանաց մէջ երկար ժամանակէ հետեւ

մեծապէս զգալի եղած է համառօտ ընդհանուր պատմութեան գասագրքի մը պէտքն: Որքան ուրախ ենք, իմանալով թէ սոյն ամենակարեւոր ուսման համար ամբողջ դասատետր մ' ի լոյս ի մօտոյ պիտ'ընծայուի ձեռամբ Գրիգոր Էֆէնտի Մարգարեանի, երիտասարդ այլ հմուտ ուսուցչին, որ Աշխարհաբունութիւն ու Պատմութիւն կը դասախօսէ Կեդրոնական վարժարանի մէջ:

— Ի յորդոր ձեռնհաս ազգայնոց կը ծանուցանենք շնորհակալեօք թէ Կեդրոնական վարժարանի Տնօրէն-Ուսուցիչ Մինաս Չերազ Էֆէնտի օրինակ մ' Երկրագունք նուիրեց սոյն կարեւոր հաստատութեան:

ՎԱՐԺԱՊԵՏՔ

Թաղական Խորհրդոյ անդամ մը թաղ. Խորհրդարանի մը մէջ վարժարանի մը Տնօրէնին երեսն ի վեր գոչած է. « Վարժապետ չէք մի, ստորին արարածներ էք ամենքդ ալ:» Այդ թաղական Խորհրդականին բերանը կը պառռեմ ես, նոյն իսկ եթէ վարժապետութենէ յառաջ եկած ըլլայ:

Վարժապետ-Հրապարակագիր

ԵՂԻԱ ՏԼՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ՏԵՐՈՅԵՆՑ

Ամսոյս 24 ին, ըստ Արեւելի բացատրութեան « անշուք այլ խորհրդաւոր կերպիւ » թաղուեցաւ յիւսկիւտար Հայ գրագիտաց ու վարժապետաց երէցն՝ Յովհաննէս Տէրոյենց: Եկեղեցւոյ մէջ հանգուցելոյն դամբանականը խօսեցաւ Բարձր. Խրիմեան Հայրիկ. գերեզմանատան մէջ Գեր. Խորէն Նար-Պէյ, Յարութիւն էֆ. Չաքըրեան եւ Հանդիսիս Խմբագրապետն: Աւասիկ մեր դամբանականին պատճէնը.

Տեա՛րք,

Հանգամանք չունիմ անտարակոյս խօսիլ այն անձին վրայ, որ՝ մեր դարուն չափ ծեր՝ դարէն յառաջ հրաժեշտ կու տայ իր կենաց — զոր անշուշտ արդէն գտած է շատ երկար: Համակրանք ալ աւելորդ է ըսել՝ չունիմ այն ամեն գաղա-

փարաց համար, զորս ազգին մէջ քարոզած է Տէրոյենց Պատուելին: Դրացւոյ պարտք մը կը կատարեմ, հետեւելով իր դագաղին, եւ եղբայրակցի պարտք մը՝ հրաժեշտ արտասանելով իր դագաղին վրայ:

Անգամ մը միայն — եթէ լաւ կը յիշեմ — տեսած եմ Պրուսացի Տէր Կարապետեան Չամուռնեան Տէրոյենց Յովհաննէս Պատուելին: Մեծատան մը տան՝ կամ ապարանին մէջ, Մեծատանց կամ ամիրայից տունէն դուրս չելնէր՝ կ'ըսէին Պատուելիին համար իբրեւ քննադատութիւն: Ինձ համար գովեստ մ'է այդ: Վարժապետ մը, գրագէտ մը, որ Տէրոյենցի նման կը մտնէ մեծատանց տուներն, ամեն ասեմ, իրական ծառայութիւն մը կը մատուցանէ ազգին: Տէրոյենց՝ ամիրաներու տունը կը մտնէր գրեթէ Կաթողիկոսի մը նման՝ որպէս կ'ըսուի մեր ընտանեկան լեզուին մէջ: Պատկառանք կ'ազգէր աւագանւոյն: չէր պատահեր իրեն յորդոր կամ յանդիմանութիւն լսել մեծերէն: Իր մեծութեան գիտակցութիւնն ունէր, իր մեծութիւնն իր շուրջ զգալի կ'ընէր: Խորհուրդ կու տար մեծերուն: Պատմութիւնն ըսէ թերեւս թէ Պատուելին ամիրայից չը սուաւ միշտ բարի, միշտ ազգալէն խորհուրդներ: Այլ պատմութիւնն անշուշտ պիտ'ըսէ դարձեալ թէ Պատուելին յաջա ամիրայից բարձրացուց վարժապետութիւնն: Եւ ասի կարեւոր, ասի՝ արդի բառով զնախնայի գործ մը, զնախնայի ծառայութիւն մ'է: Նաեւ, Պատուելիին տութիւ, Պատուելիին շնորհիւ, ամիրայք հետամուտ կ'ըլլային դպրութեանց, որպէս Ներսէս Պատրիարքի շնորհիւ մեծատունը սկսան հետամուտ ըլլալ ազգային կենաց: Եւ, անցողակի կ'ըսեմ, Ներսէս Վարժապետեանին ալ ամենէն գնահատելի ծառայութեանց մին էր այս, թէեւ՝ ցաւալի է հաստատել՝ Վարժապետեան անկարօղ եղաւ ներքին բարեկարգութեան գործին որոշապէս միշտ Հայ մեծատանց դասն:

Ուրիշ ծառայութիւններ չը մատոյց Պրուսացի Պատուելին: Ուղղակի կերպիւ ալ նպատակեց ազգային կրթութեան ու գրականութեան: Հայրիկին նման, — այդ հակապատկերն էր Տէրոյեց իր գէմքով, իր մտքով, իր ոճով, — Ամիրայից զաւակաց դասախօսութեան կոչուեցաւ: Լեզուագէտ էր,

դրական գիտութեանց վրայ ծանօթութիւններ ունէր, պատմութեան քաջ տեղեակ էր, մանաւանդ եկեղեցական պատմութեան: Ինչ որ գիտէր, կ'ուսուցանէր զայն տղայոց: Եւ այն ժամանակին համար շատ բան էր՝ ինչ որ գիտէր Պատուելին: Ամիրային զաւակը կամ պոյազատն (որովհետեւ ազնուապետականք յատուկ յորջորջումներ ունին՝ ոյք տակաւ առ տակաւ ծիծաղելի կը լինին), Պայազատը կը խոնարհէր Պատուելիին առջեւ, որուն առջեւ կը խոնարհէր ահագին ամիրայն ինքն ալ: Այն մեծամեծք, այո՛, ոյք մեծագոր օսմանեան վեհապետաց ներկայութեան ստէպ կ'ընդունուէին, ոյք կարեւոր պաշտօններ կը վարէին, ոյք բարձր դիրք ունէին եւ պատկառելի ալ հարստութիւն, աւելի կը յարգէին վարժապետը քան այսօրեայ մեծատունն, ում չը տրուիր վայելել Ամիրային բոլոր առաւելութիւններն: Ոչ միայն Ամիրայից զաւակներուն ուսուցիչ եղաւ Տէրոյենց, այլ վարժարանաց մէջ ալ ուսոյց, աղքատին զաւակաց ալ ուսոյց. եւ ուր ուրեմն ուսումնապետ անուանեցաւ համբաւաւոր Ճեմարանին: Միշտ մեծ ուսումն էր Պատուելիին համար՝ ընդհանուր եկեղեցական պատմութիւնն. ինքն՝ աշխարհական՝ աւելի կրօնասէր էր քան իրիմեան, որուն համար մեծագոյն ուսումն էր եւ է յաւէտ Ազգային պատմութիւնն, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատմութիւնը: Պատուելիին առթիւ Հայրիկը կը յիշեմ, Տեալք, քանզի՝ սրտի մորմոքմամբ կ'ըսեմ՝ Հայրիկ կուգայ կը հասնի Տէրոյենցի տարիքին, եւ քանզի՝ որպէս ըսի՝ ույն երկու հասակակից աւագ անձնաւորութիւնք կը ներկայացնեն տրամագծօրէն ներհակ ձգտումներ: Տէրոյենց կ'ուսուցանէր եկեղեցասէր ըլլալ. հակառակն Հայրիկ կ'ուսուցանէ միթէ, Չէ, Այլ՝ եթէ կրնամ այսպէս բացատրել՝ Տէրոյենցի տիեզերական եկեղեցին իսկ իր տան չափ մեծ է միայն, մինչ իրիմեանին համար՝ որպէս Տէրոյենցի ժամանակակից այն հալածեալ ֆիզիգա Պօղոսին համար՝ եկեղեցին մեծ է տիեզերքին չափ. իրիմեանի եկեղեցւոյն մէջ ոչ միայն Աստուած կայ, այլ կայ մարդն ալ, եւ կայ մարդն՝ որ կը յայտարարէ թէ անկարող է ըմբռնել զԱստուած. իրիմեանի եկեղեցւոյն մէջ ոչ միայն կ'երկրպագուի Քրիստոս, այլ եւ կ'ընդունուի

հոն եւ պաշտուի Պուտտան ալ, նա՛ որ գահոյից աստիճաններուն վրայ ծնած՝ սիրայօժար իջաւ ժողովրդեան մէջ տառապելու համար աղքատին հետ եւ բողոքելու համար մեծատան դէմ. իրիմեանի եկեղեցւոյն մէջ ոչ միայն օրհնութիւնք լսելի կը լինին, այլ եւ անէծք. եւ ես լսեցի իրիմեանն՝ որ հեծեց, լսեցի իրիմեանն՝ որ անիծեց եկեղեցւոյ մէջ...

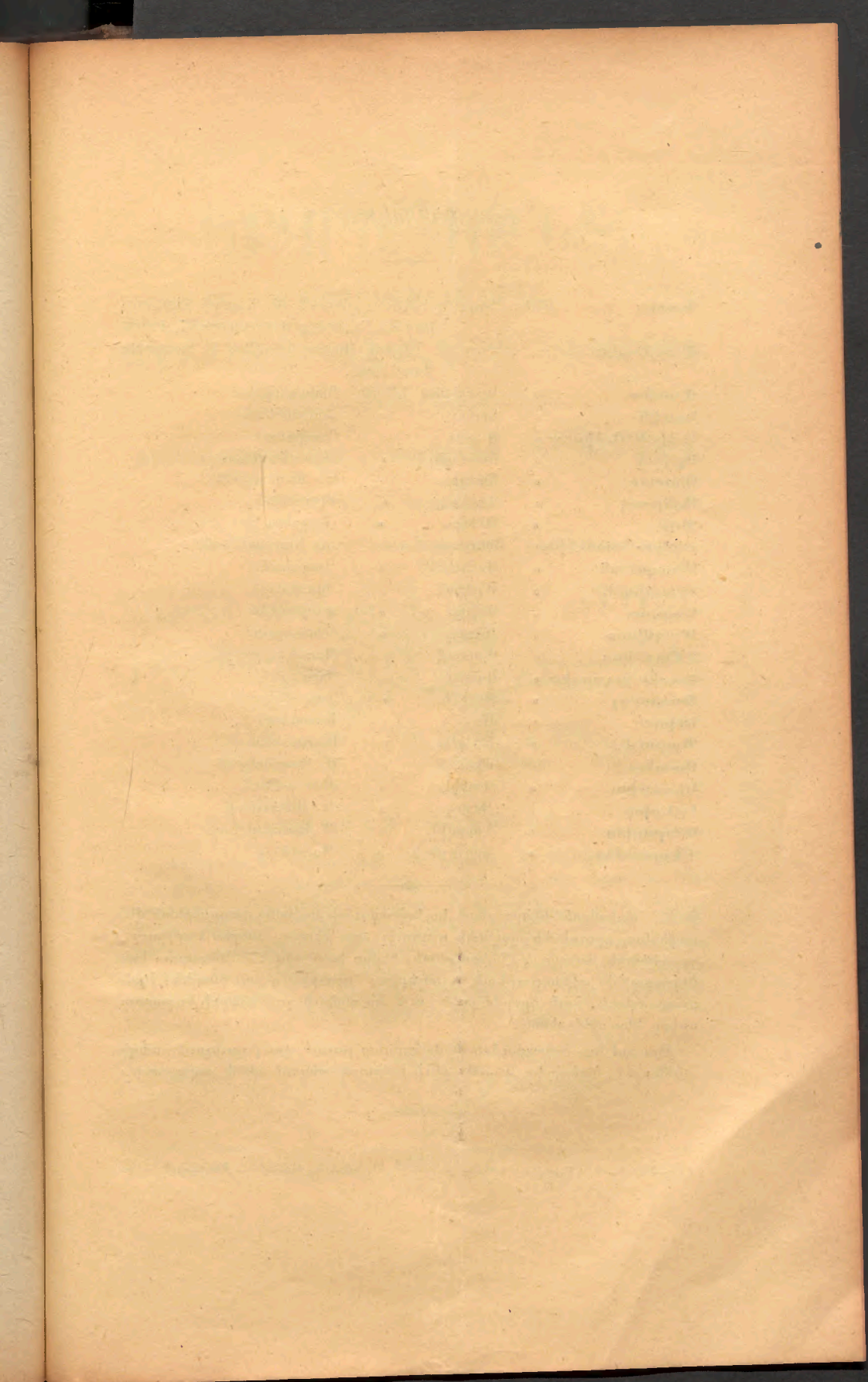
Գերեզմանին հողը կը շարժւի՛ զոգցես... Զի Տէրոյենց ամպարչտութիւն կամ հայհոյութիւն պիտի համարէր այս խօսքերս։ Զմարտութիւնն այն է թէ ի սկզբան հայհոյանք համարուած իմաստք կը կազմեն մատենագրութեանց էական յաւիտենական մասն, եւ անէծք կը կազմեն գրականութեանց գեղեցկագոյն, վսեմագոյն մասն։ «Անհունն ու տարածութիւնը միայն կրնան հասկնալ տարածութիւնն ու անհունն, Աստուած միայն կրնայ հասկնալ զԱստուած» կը գրէ Հնգիկ գիտունն։ Իսկ այն վսեմ մատենանը զոր շատ կը կարգարհանգուցեալն, այլ զոր անկարող էր հասկնալ՝ որպէս իրիմեան մը կամ Մուրատեանց մը կը հասկնան զայն, Աստուածաշունչ մատենանը կը պարունակէ. «Մինչեւ յէրբ ոչ թողուցուս զիս, եւ ոչ ընդարձակիցես ինձ, ցաւովք կլանիցեմ զառողուկս իմ։» Էջ մ'ետ կը դարձնեմ եւ կը կարդամ. «Եւ ապա ուր ուրեմն Յոբ երաց զբերան իւր, եւ անէծ զօրն իւր, եւ ասէ. «Կորիցէ օրն յորում ես ծնայ, եւ գիշերն՝ յորում ասացին թէ ահա արու։ Անիծեալ լիցի օրն այն եւ գիշերն այն, եւ տարցի զնա խաւար. մի՛ եղիցի յաւուրս տարւոյ, եւ մի՛ եկեսցէ ի վերայ նորա ուրախութիւն եւ մի՛ ցնծութիւն։ Այլ նզովեսցէ զնա որ նզովելոցն է զօրն զայն, որ զբռամբ ածելոցն իսկ է զմեծ վիշապն։ Խաւարեսցին աստեղք գիշերոյն այնորիկ, ոպասեսցէ՛ եւ ի լոյս մի՛ եկեսցէ, եւ մի՛ տեսցէ զարուսեակն ծագեալ։»

Այս հրաշակերտ հատուածն ի մէջ բերելէ յետոյ՝ ինչպէ՞ս խօսիմ Տէրոյենց Պատուելիի գրական տաղանդին վրայ։ Բայց ըսի պահ մը յառաջ, թէ կրթութեան հետ գրականութեան ալ ծառայութիւն մատուց։ Այո՛, բազում հրատարակութիւններ ըրաւ Տէրոյենց, եւ թերեւս նոյնքան ալ մնայ յետ մահուան ընելու համար Ատոմ Էֆէնտիի՝ իր արժանաւոր որդւոյն։

Հանգուցելոյն երկասիրութիւնք՝ եկեղեցական, պատմական դասական են: Թարգմանութիւններ ալ ըրած է: Կը պատմուի թէ հրաշալի գիւրութեամբ կը թարգմանէր: Տիվիթ-ճեան Յակօբ էֆէնտի ըսած է ինձ թէ՝ Բասագալի Խորհրդաժողովրդականներն երեք աւուր մէջ թարգմանած է Պատուելին իր տպօրական գրութեամբ, որ էր բնագիրն անգամ մ'ընթեռնէ յետոյ՝ փակել գիրքն ու գրել, որպէս թէ հեղինակութիւն մը կ'ընէր: Այս պատճառաւ թերեւս՝ Բասագալ աւելի քրիստոնեայ եղած է հայ թարգմանութեան մէջ: Քանի՜ անգամներ օրագիր ու հանդէս ալ հրատարակած է Տէրոյենց: Դեռ մօտերա Մասիս ամսաթերթի առաջին թուոյն սկիզբն ու ճիւղիցի Շարգիյի մէջ ալ ծանօթ հրատարակագրի մը գրչաւ խօսուեցաւ Հայաստան թերթին վրայ, զոր հիմնեց կամ վարեց հանգուցեալն՝ Աղաթօն Մկրտիչ էֆէնտիի հետ: Երեսկն ու Զօհալն ալ հրատարակեց Պատուելին: Սոքա չեն կրնար անշուշտ ի կշիռ դրուիլ Ոսկանեանի Արեւելին եւ Չիլինկիրեանի Ծաղիկին հետ: Ոսկանեան եւ Չիլինկիրեան գրագէտ էին՝ բառին խակական նշանակութեամբ, նաեւ աշխարհաբարի վերանորոգիչներ: Տէրոյենցի Հանգէսը չունէին գրական յաւակնութիւն. իսկ վերանորոգում բառն, ո՛հ, սոսկում ու գայթակղութիւն կ'ազդէր Երեսկի խմբագրին: Յանձուկ միտս պահպանողակաւ նորեան անձնաւորութիւնն էր Տէրոյենց: Երբ զինքն առաջին ու վերջին անգամ տեսայ՝ քանի մը տարի կայ, հարցուցի կարծիքն ազգային գործիչներուն վրայ: Օտեանին համար ըսաւ բառ առ բառ. «Աղէկ տղայ է, բայց ուղղագրութիւն չը գիտէ»: Ուղղագրութիւն՝ չը գիտէ՝ Պրոսպեր Պատուելին լեզուին մէջ՝ կը նշանակէր վերանորոգիչ է:

Ու ինքն Օտեանէն յետոյ մեռաւ, Օտեանէն բարեբաւտիկ: Մեռաւ, աւարտելով իր գործն որ անօգուտ եղած չէ: Արժանացաւ Վարբոսյի հանրաժանօթ ժամանակակից անձանց բառարանին մէջ անցնիլ, եւ պատիւ բերաւ Հայոց ազգին: Թերեւս նոր սերունդն ապերախտ գտնուեցաւ իրեն դէմ, որպէս ապերախտ կը գտնուի այլ ծերունոյ մը դէմ, ոյր մոռացած ենք գրեթէ անունն ալ, անձն ալ. այն անձն

որ երիտասարդի աւելնով կը վառի՝ իր ալեաց ներքեւ, այն անունն որ պատկառանք կ'արտասանուի յԵւրոսլ Հայոց Ա-կադեմիան համարուած այն յոգնարդիւն վեհնեոկոյ վան-քին մէջ։ Այսպէս կը մոռանանք ծերերն, հիներն, անոնք իսկ, որոնք միշտ նոր են, որոնք մեզ պէս կը մտածեն դարուս մեծ խնդիրներուն վրայ, որոնք մեզ հաւասար կը զգան ազ-գային աղիտից հանդէպ։ Երբ երբեմն ազնիւ ոգիք, ոսկե-զինիկ գրիչք, ի սկիզբ կամ ի վերջ իրենց գրուածոց՝ մեծա-րանք կը մատուցանեն այն բազմերախտ ծերոց՝ որպէս պաշտ-պան սրբոց։ Բանաստեղծ Արքեպիսկոպոսն՝ էր երբեմն կ'եր-գէր։ Օրհնեալ որ սիրեն զհեզն Հայաստան։ Օրհնեալ՝ կը ձայնարկեմ ես ալ՝ օրհնեալ ըլլան այն գրիչք, օրհնեալ ըլ-լան որոնք լեզու կ'ենեն ծերունի գրագիտաց ու վարժա-պետաց առջեւ, որպէս Սպարտացիք ոտք կ'ենէին ծերուն-եաց առջեւ։ Օրհնեալ Ուղեւորն, որ անցեալ չարթու ճիւղ-այսօր, կը գրէր Արեւելի մէջ՝ թշնամանեալ վարժապատու-թեան ի պաշտպանութիւն ազգու յօդուածոց մ'սկիզբն։ «Ազգային դատարարակութեան մասին՝ երբ խնդիր յուզուի, ամեն գրիչ գէթ միանգամ կը նայի Խասգիւղի բլուրն որ եր-բեմն վառարան եղած է, կը նայի Սկիւտարի սարաւանդակաց, ուր կ'ապրի այսօր Տէրոյենց, զառամ, տկար եւ դողդոջուն, եւ Ռուսահայ վիպասանին գործերը կ'ընթեռնու արորժեղով։ Սկիւտար՝ ուր կ'ապրի այսօր անշուշտ լուսթեան մէջ Մի-սաքեան, այդ պատուական ծերունին, որ երբեմն պարբե-րաբար մտած է գրաւոր վիճաբանութեանց մէջ։ Այլ վայ ա-մացն փոփոխման...» Զգայուն յօդուածագիրն նախազգա-ցում ունեցած է գոգցես՝ թէ Սկիւտարի սարաւանդակաց բազմամեայ գործիչն ի մտոյ հող պիտի մտնէր։ Այլ միւս ծե-րունի գործիչն, որ զոյգ ընդ Տէրոյենցի յիշուած է, նա դեռ ապրէր երկար տարիներ։ Դեռ երկար — այլ երանաւէտ — ամաց կեանք պարգեւէին երկինք մեր ուրիշ մեծ գործիչ-ներուն ու գրիչներուն ալ, ոյք արդէն բեռնաւորեալ են «ամօք ու գործովք», Հայրիկին, Ալիշանին, Հիւնքեարպէ-յէնտիին, Պատկանեանին, Էմինին, Հէքիմին, Ոսկանին, Մա-մուրեանին, Գարապաշեանին, այն զոյգ Վսեմափայլ ծերուն-եաց՝ Սերվիչէն Էֆէնտիին եւ Ստեփան փաշային, որոնք՝ յԱ-միրայից պաշտպանեալ՝ Ամիրայութիւնը կործանեցին, եւ ո-րոնց վրայ խնամք անշուշտ ունեցած է Ամիրայից մեծ խոր-հրդականն, որ հող էր եւ ի հող ահա կը դառնայ։

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

Փարիզ	Մեծ.	Փարիզի էժեճի էզնաեան (M. Kapriel Eknayan, Rue du Faubourg Montmartre 47, Paris)
Մանչեսթըր	»	Թազուր էժեճի Սազայեց (Mr. T. Saccaentz Manchester.
Վարնա	»	Կարապետ էժեճի Յովսէփեան
Կարին	»	Յակոբ » Համամեան
Ա.ճիօն Բ. Հիսար	»	Սմբատ » Դարիքեան
Սըվազ	»	Յարութիւն » Բարունակեան
Մարաշ	»	Սարգիս » Գ. Սամուկեան
Այնքապ	»	Վահան » Քիրքեան
Գղի	»	Աւետիս » Բաքբերունի
Իզմիթ-Պահնէնիկ	»	Յարութիւն » Տէր Կարապետեան
Մարզուան	»	Յովհաննէս » Գայաեան
Տրապիզոն	»	Մինաս » Քիրքեան
Սօզլաս	»	Գրիգոր » Փափագեան
Մազնիս	»	Մկրտիչ » Դերձակեան
Զմիւռնիա	»	Վահան » Պարսպպոնեան
Ալեքսանդրապոլիս	»	Սահակ » Պարոնեան
Ռոստոք	»	Ռուբէն » Գազանեան
Մրիզա	»	Մ. » Ասսարեան
Պարուժ	»	Առաքել » Սարոյանեան
Ասանա	»	Մինաս » Ս. Գասարեան
Ենսուրիս	»	Դանիէլ » Սարամեան
Սյեմիս	»	Գեորգ » Կ. Ոսկերչեան
Մալաթիա	»	Լուսիկ » Յ. Խուպետեան
Քէօրսեան	»	Յարութիւն » Պոյանեան

Սահական Ընկերութեան եւ Երկրագունձի բաժանորդագրութեան վերաբերեալ գրութիւնք ստարտին ուղղուիչ առ Դիւան Տնօրէն Խորհրդոյ, զբաւեռեալ Սահական Ընկերութեան. Տեմիւր խան թիւ 27, Կալաթա. իսկ Երկրագունձի խմբագրութեան վերաբերեալ գրութիւնք՝ առ Տնօրէն - Խըմբագրապետն, նոյն զբաւեռեալն, ուր կը գտնուի չորեքշաբթի եւ շաբաթ օրերը կես օրէն յետոյ:

Այս առ եւս Երկրագունձի բաժանորդաց բոլորն վրայ յաւելում տեղի ունենալով, Հանդիսի Ա. — Բ. թիւն երկրորդ անգամ պիտի տպագրուի: